

Η Ματσούκα

ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ

Η Ματσούκα

Νοτιοανατολικά από την Τραπεζούντα του Πόντου και από το 30^ο χιλιόμετρο μέχρι το 50^ο, δηλαδή από το κέντρον του Τσεβιζλίκ (Καρυαί) (αρχ. Δικαιοσίημο) μέχρι του όρους Ζύγανα (πιθανώς ο Θήχης των Μυρίων), κείται η επαρχία Ματσούκας (Μάτσκα τουρκικά), η εκκλησιαστική επαρχία Ροδοπόλεως.

Μία παράδοση λέει, ότι ονομάσθηκε Ματσούκα διότι μίαν Παρασκευήν ημέρα και ενώ οι κάτοικοι Τούρκοι της Τραπεζούντο, προσηύχοντο στα τζαμιά, κατέβηκαν οι χριστιανοί της Ματσούκας και με ραβδιά, ματσούκια, κατέλαβαν την πόλη αιφνιδιαστικά. Μετ' ολίγον όμως εξόρμησαν οι Τούρκοι και τους κατέσφαξαν εις την πλατείαν της πόλεως, η οποία μέχρι τελευταία ελέγετο Πλατεία των Γκιαούρηδων (δηλαδή πλατεία των απίστων, «Γκιαούρ μεϊτανί»), τώρα δε μετά το σύνταγμα του 1909 λέγεται Πλατεία Ελευθερίας (Χουριέτ μεϊτανί).

Εκ της χρησιμοποίησεως των ροπάλων (ματσούκι) λέγεται, ότι οι μεν κάτοικοι ωνομάσθησαν Ματσουκάτ, η δε περιφέρεια Ματσούκα. Αυτό όμως δεν είναι αληθές, διότι όπως φαίνεται και από διάφορα παλαιά συγγράμματα από της εποχής των Βυζαντινών ακόμα, η περιφέρεια ελέγετο Ματσούκα και οι κάτοικοι Ματσουκαίοι.

Ο γράφων κατάγεται από την επαρχίαν αυτήν, από το μικρότερο μάλιστα χωριό της Σκαλίτα, που έκειτο σε απόσταση 1 ½ ώρας από την Μονήν Σουμελά.

Επειδή κατά την ανταλλαγήν του πληθυσμού έφυγε πολύ αργότερα από την οικογένειά του, η οποία ολόκληρη πέθανε στους δρόμους από τις κακουχίες και τις αρρώστιες, δεν περιέσωσε τίποτε από την βιβλιοθήκην του και συνεπώς όσα γράφει είναι απλά ενθυμήματα της νεαρής ηλικίας του – έφυγε 28 χρονών – και ως εκ τούτου δεν μπορεί να πη, ότι όσα γράφει είναι απολύτως ακριβή.

Ό,τι γράφει, τα γράφει υπήκων εις προτροπήν του φίλου Χρήστου Σαμουηλίδου του Γαλλικού Ινστιτούτου Ανατολικών Μελετών της κ. Μέλπω Μερλιέ και εάν επί ελάχιστον συντελέσει εις τον σκοπόν, που επιδιώκει

θα είναι ευχάριστον, διότι δεν θα αποτελεί καθαράν ματαιοπονίαν.

Είπαμε ότι γράφομε από μνήμης χωρίς απολύτως κανένα βοήθημα με μόνη πηγή την μνήμη και αυτήν γεροντικήν πια.

Ε' όσον θυμάμαι, η επαρχία είχε περί τις 25-30 χιλιάδες χριστιανούς κατοίκους Έλληνες και περί τους 800-1000 μόνον Τούρκους, διότι είναι επαρχία ορεινή και άγονος και δεν προσεφέρετο για την εγκατάστασιν των κατακτητών. Οι δε 1000 περίπου Τούρκοι, που υπολογίζω ότι την κατοικούσαν, ήσαν ως φαίνεται από διάφορα τεκμήρια εξισλαμισθέντες χριστιανοί είτε από φόβον είτε από πιέσεις, πιθανώς δε και μερικοί για να ζήσουν πιο ελεύθερα. Τα τεκμήρια δε αυτά είναι ότι κατά 90% μιλούσαν την εγχώριο Ποντιακή διάλεκτο, φορούσαν σχεδόν την ίδια ενδυμασία, προ παντός οι γυναίκες, οι οποίες δεν εκάλυπτοντο απέναντι των χριστιανών. Άλλο τεκμήριο της χριστιανικής καταγωγής των ήτο, ότι επειδή κανένα σχεδόν χωριό δεν ήτο αμιγές αλλά οι Τούρκοι αποτελούσαν μικρή μειοψηφία των κατοίκων του χωριού, σ' όλες τις χριστιανικές εορτές άνδρες και γυναίκες συνεώρταζον με τους χριστιανούς και συνεδιασκέδαζον μιλώντας την ίδια γλώσσα, φορώντας τα ίδια ρούχα, με μόνη διαφορά, ότι μερικοί Τούρκοι οι μεν άνδρες, οι γεροντότεροι έφεραν ένα άσπρο σαρίκι και οι γυναίκες ξεχώριζαν μόνο από το φακιόλι της κεφαλής.

Επί των ημερών μου μάλιστα θυμούμαι πολύ καλά, ότι στα πανηγύρια ήτο αδύνατον σ' έναν που δεν τους γνώριζε να ξεχωρίση ποιος άνδρας ήτο χριστιανός και ποιος Τούρκος.

Τα χωριά που είχαν Τούρκους σε όλη την περιφέρεια ήσαν : Χορτοκόπι 90 περίπου χριστιανικάί οικογένεια και 20 τουρκικάί. Διβερά, που τελευταία την έγραφαν Λειβαρά, το χωριό της Γικαούλ-Παχάρ, 280 χριστιανικάί και 20 τουρκικάί. Λαραχανή 160 χριστιανικάί και 25 τουρκικάί. Χαβρεα 15 χριστιανικάί και 40 περίπου τουρκικάί και Σπέλια με το $\frac{1}{4}$ μόνον των κατοίκων Τούρκους. Επίσης στην Γαλλιάνα, που δεν πρόφτασα να την γνωρίζω, υπήρχε

στα 8 χωριά ένα μόνο μικτό χωριό με Τούρκους, το Μεσοχώρ.

Όλοι αυτοί οι Τούρκοι μιλούσαν εκτός από την Τουρκική, την Ποντιακή. Εκτός από τους χριστιανούς και τους Τούρκους δεν υπήρχαν σε όλη την περιφέρεια άλλης καταγωγής άνθρωποι, ούτε Αρμένιοι, ούτε Εβραίοι, ούτε και καμιά χριστιανική ή μουσουλμανική αίρεσις.

Όπως φαίνεται από τα ονόματα των χωριών, μόνον δύο χωριά το Καπή-κιοϊ και το Χαψή-κιοϊ είχαν τουρκικά ονόματα, όλα δε τα άλλα καθαρώς ελληνικά.

Εκκλησιαστικώς η περιφέρεια μέχρι του 1902 δεν υπήγετο σε καμιά εκκλησιαστική επαρχία αλλά διοικείτο από τις τρεις Εξαρχίες των Σταυροπηγιατών μονών, της Παναγίας Σουμελά, του Αγίου Ιωάννου του Βαζελώνος και του Αγίου Γεωργίου του Περιστερά δια την στενήν περιφέρειαν της Γαλλίανας. Δια τας εξαρχίας οι ηγούμενοι των τριών μοναστηρίων εξασκούσαν όλα τα καθήκοντα των Μητροπολιτών και είχαν την δικαιοδοσίαν αυτών και μόνον το 1902 αι τρεις Εξαρχίαι απετέλεσαν την 84ην εκκλησιαστικήν επαρχία του Οικουμενικού Πατριαρχείου με τον τίτλον επαρχία Ροδοπόλεως.

Σχετικώς με τα μοναστήρια αυτά ας προσθέσω ότι, όπως γράφει ο αείμνηστος Μητροπολίτης Χρύσανθος όταν κατά τον 16^{ον} ή 17^{ον} αιώνα (δεν θυμούμαι ακριβώς) επεσκέφθη τον τόπον ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Παΐσιος, μόνον εκεί εύρε χριστιανικόν πληθυσμόν, προφανός συμπαγή χριστιανικόν πληθυσμόν. Ο ίδιος ο Χρύσανθος σημειεί στο περισπούδαστον σύγγραμμά του «Ιστορία της εκκλησίας Τραπεζούντος» ότι κατά την εποχήν εκείνην μόνον εις τα τρία μοναστήρια υπήρχαν σχολεία, και ακόμη, ότι οι περισσότεροι Μητροπολίται της Τραπεζούντος προήρχοντο από την μονήν Σουμελά. Από τα εκτεθέντα στοιχεία είναι καταφανής η εθνική και χριστιανική προσφορά των μοναστηρίων.

Πολιτικοοικονομική κατάσταση της Επαρχίας

Από απόψεως προόδου και πολιτισμού, και κυρίως κατά τον 19^ο αιώνα όταν ο δυτικός πολιτισμός ακράτητος εισεχώτησε εις την ακραίαν εκείνην περιοχὴν του Πόντου, η Ματσούκα ἔμεινε πολὺ καθυστερημένη, εις πρωτόγονον ὅπως ἔλεγαν κατάστασιν. Και θυμούμαι πάντα τον αείμνηστον παιδονόμον του Γυμνασίου Τραπεζούντος Ιωάννην Μωϋσιάδην ἀπὸ το Καπή-κιοῖ, που ἔλεγε σε μας τους εκ Ματσούκας μαθητάς του Γυμνασίου (Φροντιστηρίου) Τραπεζούντος : «Ο πολιτισμός ἐρθεν ἀσὴν Ευρώπην στην Τραπεζούνταν, ἐκαβάλκεψεν την Ματσούκαν και ἐδέβεν σην Κιμισχανάν (Αργυρούπολιν), ξάγ ση Ματσούκα κ' ἐστάθεν, Κυττάξτε τώρα εσεῖς να τον φέρετε και στην Ματσούκαν». Πράγματι ἀπὸ την ἀποψι του νεωτέρου Ευρωπαϊκού πολιτισμού, η Ματσούκα βρισκόταν μέχρι τελευταία σε πρωτόγονον κατάστασιν. Εἶπαμε ὅμως ἀπὸ την ἀποψι του Δυτικού πολιτισμού. Ἀπὸ την ἀποψι ὅμως χριστιανικού πολιτισμού κατὰ την γνώμη μου, η γνώμη «πρωτόγονος κατάστασις» δεν ευσταθεῖ καθόλου. Ἴσως μάλιστα και κατὰ την γνώμην μου βέβαια πάντα, η πρωτόγονος κατάστασις ἦτο προτιμοτέρα της μης πρωτογόνου, ὅπως θα κατανοήσει και ο ἀναγνώστης ἀπὸ την εν συνεχείᾳ περιγραφή των ηθῶν και ἐθίμων των κατοίκων, την φιλαλληλίαν, την ευσπλαχνίαν, την εἰρηνικὴν συμβίωσιν και την εν γένει ζωὴν των κατοίκων. Και τώρα ἀκόμα θυμάμαι τα λόγια του μακαρίτη Μωϋσιάδη λέγω : Ευλογημένη ἐκείνη η «πρωτόγονη κατάστασις».

Και μετὰ τον κάπως ἐκτεταμένον και μακροσκελή πρόλογο, ἀρχίζω την περιγραφὴν της ηθογραφίας του τόπου, παραλαμβάνοντας τον ἄνθρωπον ἀπὸ την προ της γεννήσεως ἐποχὴν μέχρι και μετὰ τον θάνατον του.

1. Γέννησις

Στην Ματσούκα ποτέ δεν ἔλεγαν την ἐγκυο γυναίκα γαστρωμένη. Ο χαρακτηρισμός αὐτός ἐδίδετο στα οικιακά ζῶα. Ἀλλά οὔτε και ἐγκυος. Ἐλέγετο

«έμποδος» και μερικές φορές «βαριασμέντσα» δηλαδή βεβαρημένη. Για την γυναίκα εθεωρείτο άηδες και κακόηχον το εγέννησε. Έλεγαν «έπεσεν» και αν το βρέφος ήτο αγόρι, έλεγαν «εποίκες παιδίν» και αν ήτο κορίτσι «εποίκες κορίτσι».

Σχεδόν όλη η συνοικία επεσκέπτετο την λεχώνα και της έφερναν διάφορα τρόφιμα, ιδίως τηγανίτες, ριζόγαλα, κομπόστες, που τα έλεγαν «παραμόνια», πιθανώς από την παραμονή της λεχώνας στο κρεβάτι. Σχεδόν πάντα μετά και το πολύ 15 μέρες το νεογέννητον εβαπτίζετο. Ο ανάδοχος ελέγετο «δεξάμενος» ή «δεξαμένη», οι δε κουμπάροι σύντεκνοι. Στα νεογέννητα εδίδοντο παλαιότερα μόνον χριστιανικά ονόματα και όπως γνωρίζω μετά την ίδρυση του Ελληνικού Βασιλείου επεκράτησεν η συνήθεια να δίδονται στα παιδιά καθαρώς αρχαία ελληνικά ονόματα διάφορα, ως Σοφοκλής, Αχιλλεύς, Θεμιστοκλής κτλ. Ως μάλιστα αναφέρει ο Επαμεινώνδας Κυριακίδης εις το αξιοσύστατον σύγγραμμά του «Ιστορία των Λογίων Τραπεζούντος» κατά την εποχήν εκείνη την 3ην ή 4ην δεκαετίαν και μετέπειτα τον 19ον αιώνα, ότε άρχισαν να ιδρύονται παντού σχολεία, οι αείμνηστοι διδάσκαλοι του γένους απέβαλαν από τους μαθητάς τα Εβραιοχριστιανικά ονόματα, που ήσαν τα συνηθέστερα και μετωνόμαζαν τους μαθητάς με καθαρώς ελληνικά ονόματα και μάλιστα αρχίων. Χαρακτηριστικώς αναφέρει δι' ένα πρόγονόν που, ο οποίος εγεννήθη στην Τραπεζούντα και εχρημάτισε αργότερα σχολάρχης του Φροντιστηρίου Τραπεζούντος και συγγραφεύς της «Ποντικής Ιστορίας του Πόντου και των Φυγάδων», το βαπτιστικόν όνομα του ήτο Κωνσταντίνος. Ο διδάσκαλός του τον ονόμασε Περικλή και με το όνομα αυτό παρέμεινε και έζησε και είναι γνωστός.

Υπέρμετρος ελληνική έξαρσις. Ούτε και το όνομα του τελευταίου Αυτοκράτορος δεν εγένετο ευπρόσδεκτον.

2. Γάμος

Τον γάμον ποτέ δεν τον έλεγαν γάμο, αλλά «χαρά» και το μόνο παράγωγό του ήταν «γαμπρός». Επί των ανδρών ελέγετο «γυναικίζω» και επί γυναικών «αντρίζω». Η διαδικασία δε αυτού εγίνετο ως εξής : Στα παλαιότερα χρόνια απεφασίζετο ο γάμος των νέων, ερήμην των ενδιαφερομένων. Αργότερα επί της ιδικής μας εποχής συνήθως εζητείτο η γνώμη του νέου και αφού εδίδετο η συγκατάθεσις αυτού, ένα Σαββατόβραδο, 2-3 συγγενείς του νέου μετέβαινον εις το σπίτι της υποψηφίας νύφης και έκαμναν την πρότασιν, η οποία κατά κανόνα εγίνετο δεκτή. Κατόπιν και αφού εγίνοντο τα συνήθη λιτά κεράσματα ανεχώρουν και με άνα άσφαιρον πυροβολισμόν ανήγγειλον το ευχάριστο γεγονός της αποδοχής της προτάσεως τους στους άλλου οικείους του γαμπρού και συγχρόνως σ' όλο το χωριό και έτσι ετελείωναν οι αρραβώνες, τα «σημάδια» χωρίς ανταλλαγή δακτυλιδίων. Δακτυλίδια φτωχικά ασημένια άλλαζαν στην στέψιν. Συνήθως στα «σημάδια» ορίζετο και ο χρόνος του γάμου, σύντομος πάντοτε.

Στο γάμο καλούσαν με κεριά και όχι μόνον όλο το χωριό αλλά και τους συγγενείς και φίλους από τα πλησίον χωριά. Αρχιζε δε το γλέντι από το βράδυ του Σαββάτου και ετελείωνε την άλλη Κυριακή βράδυ με την εξής σειρά.

Το Σάββατο βράδυ εγίνετο γλέντι στο σπίτι και του γαμπρού και της νύφης σε μικρό κύκλο από τους γειτόνους και συγγενείς.

Την Κυριακή μετά την λειτουργία κατέφθανον και οι άλλοι χωριανοί φέρνοντας ο καθένας διάφορα τρόφιμα, δηλαδή γάλα, ρύζι, πίτες, τηγανίτες εις σημείον, που ο οικοδεσπότης δεν επεβαρύνετο καθόλου με έξοδα εκτός από τα έξοδα του «ρακιού» ούζου. Έτρωγον δε οι προσκεκλημένοι σε ομαδικά τραπέζια. Αμέσως μετά το φαγητόν έστηναν τον γαμπρόν στην κώχη και τον χάριζαν όλοι συνήθως φτηνά μαντήλια και οι συγγενείς χρήματα, από τα οποία εξοικονομούντο και τα έξοδα του ούζου. Αμέσως μετά το χάρισμα ξεκινούσεν η πομπή δια το σπίτι της

νύφης. Επικεφαλής πήγαινε ο γαμπρός έφιππος με ένα άσπρο μαντήλι στο λαιμό του αλόγου, πλάγι, επίσης έφιπποι ο παπάς και ο κουμπάρος και πίσω το άλλο πλήθος, ενώ οι νέοι του χωριού χαλούσαν τον κόσμο με άσφαιρους πυροβολισμούς με το παρούτι, που τους προμήθευε κατά τα συνηθισμένα ο κουμπάρος.

Στο δεξί χέρι ο γαμπρός κατά τα έθιμα είχε δεμένη μια τρίγωνη πίττα από σιτάλευρο το «τριγών», έφερε δε στην μέση μαχαίρι μικρό του ψωμιού.

Όταν έφθαναν στην πόρτα του σπιτιού της νύφης ο γαμπρός έφιππος πάντοτε χτυπούδε σταυροειδώς με το μαχαίρι την ξύλινη στέγη, δια να λύσει τα τυχόν μάγια, που πιθανώς να του είχαν κάνει αντίζηλοι δια «δέσιμον» – σεξουαλική ανικανότητα – και κατόπιν εισήρχοντο όλοι στο σπίτι της νύφης. Εκεί ύστερα από τα πρόχειρα κεράσματα, έστηναν την νύφη στο παραγώνι, πλάγι στον κουμπάρο και άρχιζαν τα «χαρίσματα» χρηματικά δώρα που έφταναν 5-10 χρυσές λίρες. Τα χρήματα αυτά, τα «χάρια» συνήθως κατετίθεντο στην εκκλησία και ετοκίζοντο από τους Επιτρόπους της εκκλησίας. Ήτο ένα είδος ασφαλείας της νύφης εις περίπτωσιν χηρείας.

Αμέσως μετά το χάρισμα εγίνετο η στέψις στο σπίτι της νύφης «αστεφάνωτος νύφε ασο σπι κ'εβγαίν» και η πομπή ξεκινούσε πλέον, όπου συνεχίζονταν το γλέντι και πέραν του μεσονυκτίου και όπου την τιμητικήν θέσιν είχαν οι συγγενείς της νύφης, οι «συμπέθεροι» κατ' εξοχήν.

Μετά το τέλος του γλεντιού οι άλλοι χωρικοί αποχωρούσαν και έμεναν οι στενοί συγγενείς της νύφης και του γαμπρού και του κουμπάρου, που συνέχιζαν το γλέντι ως το απόγευμα της Δευτέρας και από εκεί πήγαιναν στο σπίτι του κουμπάρου και συνέχιζαν το γλέντι ως αργά και ύστερα αποχωρούσαν όλοι στα ίδια.

Το επόμενο Σαββατόβραδο, ο γαμπρός, η νύφη και οι άλλοι συγγενείς πήγαιναν στο σπίτι της νύφης και εκεί συνεχίζονταν ο χορός και οι διασκεδάσεις μέχρι το απόγευμα της επόμενης Κυριακής. Αυτό λέγονταν «πετοστρόφια», ίσως από την επιστροφή.

Άξιον προσοχής είναι, ότι οι αγράμματοι εκείνοι άνθρωποι ε γνώριζαν βασικούς κανόνες της υγιεινής του γάμου. Στις δύο, τρεις πρώτες βραδιές του γάμου και παλαιότερα επί μίαν εβδομάδα έως τα «πετοστρόφια», ο γαμπρός και η νύφη δεν έρχονταν σε άμεσον επαφήν.

Εκοιμούντο στο ίδιο κρεβάτι αλλά στην μέση εκοιμούντο η νουνά «δεξαμένε» της νύφης και εν ελλείψει νουνάς, η πεθερά ή άλλη συγγενής της νύφης, η οποία της έδιδε μαθήματα συζυγικής συμπεριφοράς, και μόνον κατόπιν αυτών ο γαμπρός και η νύφη κατεκλίνοντο κατά μόνας στο ίδιο κρεβάτι.

Σημειωτέον ακόμα, ότι από την ημέρα των αρραβώνων το «σημάδεμα» ως την ημέρα του γάμου η αρραβωνιασμένη έπρεπε απαραίτητως να αποφύγη την κατ'ιδίαν συνάντησιν με τον αρραβωνιαστικόν της δι' ευνόητους λόγους, εκ του φόβου δηλαδή μήπως συμβή το ανεπανόρθωτον, λόγω διαλύσεως του αρραβώνα, πράγμα σπανιώτατον, αλλά πάντως μη αποκλειόμενον.

3. Ο Θάνατος

Η υγεία των κατοίκων ήτο η φυσική υγεία. Γιατροί δεν υπήρχαν ούτε ένας σε όλη την περιφέρεια, ως φάρμακα δε μεταχειρίζοντο τα πρόχειρα.

Ο θάνατος παντού και πάντοτε είναι σκληρός, κρύος και απαίσιος. Εάν εις μερικούς τόπους πλήττει μόνον μίαν οικογένειαν ή τους πλησίον της οικογενείας γειτόνους, εις τα απομακρυσμένα και μεμονωμένα εκείνα χωριά της Ματσούκας του Πόντου, όπου οι κάτοικοι αποτελούσαν σχεδόν μίαν οικογένειαν, ο θάνατος έπληττε όλους τους κατοίκους του χωριού.

Μόλις χτυπούσε η καμπάνα του θανάτου, όλοι οι κάτοικοι, οπουδήποτε και αν ευρίσκοντο εγκατέλειπαν αμέσως τας εργασίας των και επέστρεφαν εις το σπίτι τους μέχρι της ταφής του αποθανόντος.

Όπως πρωτόγονος ήτο η ταφή, πρωτόγονος περίπου ήτο και η κηδεία και ο ενταφιασμός λιτός και απέριτος και ο νεκρός απετίθετο εις τας αγκάλας της μητέρας γης μόνο με ένα σάβανο. Όσο φτωχός και αν ήτο όμως ο νεκρός, πάντοτε την νεκρώσιμον ακολουθία έψαλλον τρεις ή τέσσερις ιερείς εκ των πλησίον χωρίων και στην περίπτωσι των ευπορωτέρων και έξι και οκτώ και περισσότεροι.

Κατά την κηδείαν και του πτωχοτέρου ακόμα εμοιράζοντο εις όλους ανεξαίρετως κόλλυβα, τα οποία παρασκεύαζον και ετοποθέτουσιν επί δίσκου «σινίν» με εξαιρετικήν καλαισθησίαν στολισμένα με καρπόν λεπτοκαρύων επιχρυσωμένων και διακοσμημένα με εξαιρετική επιμέλειαν. Επίσης εμοίραζον και τεμάχια λευκού άρτου, ο οποίος μόνον εις την περίπτωσιν αυτή εχρησιμοποιείτο. Ο συνήθης άρτος ήτο από από αραβόσιτον και μόνον τας εορτάς των Χριστουγέννων, του Νέου Έτους, των Φώτων και της Λαμπρής παρεσκεύαζον πίτες από πιτυρούχον άλευρον σίτου.

Τα ίδια κόλλυβα και άρτον έκαμναν εις το μνημόσυνον την 3^{ην}, την 9^{ην} ημέραν από του θανάτου και κατά το εξαμήνον και τον χρόνον απαρεκλίτως και οι πτωχότερες ακόμα οικογένειες.

Οι ευπορότερες οικογένειες κατά το ετήσιον μνημόσυνον εκτός από τα παραπάνω έσφαζαν ένα ή δύο ζώα και παρεσκεύαζον και άλλα φαγητά εκτός από το κρέας. Συνήθως σούπα με πατάτες και καλούσαν όλο το χωριό και ακόμα και άλλους των πλησίον χωριών εις συνεστίασιν δια την ψυχήν του νεκρού. Αυτό το έλεγαν «λουτρουγίαν». Επειδή όμως οι εύποροι ήσαν σπάνιοι και οι «λουτρουγίες» γίνονταν σπάνια.

Τον νεκρόν το έκλαιγον όλοι οι ενήλικες, αλλά μοιρολογούσαν μόνον οι δικοί τους. Δεν υπήρχαν όπως αλλού ειδικές μοιρολογίτρες. Ιδίως μοιρολογούσαν όταν πέθαινε κανείς νέος ή νέα. Και θυμούμαι ένα μοιροόι νέας, που πέθανε, όπως θυμάμαι, από συρίγγιον «συρατς' αν» και που την μοιρολογούσε η καλίφωνος μητέρα μ' αυτά σχεδόν τα λόγια : «Αιτού (αυτού) χαράν κι γίνεται, τραπέζ κι στολισκάται. Αιτού παίγνιαν κι παίχκεται κρασίν κι ποτισκάται. Αιτού τα δέντρια αφύλλητα και τ' άθια (άνθη)

μαρεμένα. Ατού τα μάτια κουφα κιν τα δόντια ζαγκωμένα (σκουριασμένα). Ατού καμίαν κι γελούν πάντα μοιρολογούνε. Κι ατού τα δέντρα κι φυλλών πουλόπα κι κηλαϊδούνε ».

4. Η κοινωνική ζωή

Η ζωή των κατοίκων, όπως είπαμε, ήτο πρωτόγονος αλλά κατά την γνώμην μου ένας ζηλευτός πρωτογονισμός.

Συνήθως οι οικογένειες ήταν πολυμελείς και αποτελούνταν από 10-12 και 18 ακόμα άτομα (χουλιάρια). Οικογένειες πατριαρχικές, με πειθαρχία, υπακοή και σεβασμόν προς τον αρχηγόν. Εγώ θυμάμαι πολύ καλά την μητέρα του παππού μου, αλλά η μητέρα μου με έλεγε πως όταν γεννήθηκα ζούσε ακόμα η γιαγιά του παππού μου η Χρυσάνα, της οποίας εγώ, ο δευτερότοκος υιός του πατέρα μου, ο οποίος και αυτός ήτο δευτερότοκος υιός του πατέρα του, δηλαδή ο τρισέγγονος. Τούτο όμως δεν με φαίνεται διόλου παράξενον, όταν σκέπτομαι ότι οι απλοϊκοί εκείνοι άνθρωποι παντρεύονταν μόλις έρχονταν εις ηλικίαν γάμου, δηλαδή από της εφηβικής ακόμα ηλικίας των και επειδή η ζωή ήτο λιτή και απέριττος ήσαν μακρόζωοι.

5. Οι κατοικίες

Τα σπίτια ήταν πολύ απλά. Αποτελούνταν από το ημιϋπόγειον, που εχρησιμοποιείτο ως στάβλος των αγελάδων, διότι όλοι οι κάτοικοι ήσαν αγελαδοτρόφοι, το ισόγειον, του οποίου το άνω μέρος του στάβλου απετελείτο από πάτωμα και το υπόλοιπον από χώμα με ένα τζάκι στην μέση, τον «χωνόν», η δε σκεπή ήτο από σανίδια από έλατα, τα χαρτώματα. Στο επάνω μέρος του στάβλου, το σκεπασμένον με σανίδια ήταν το αμπάρι από χοντρά και πολύ σκληρά σανίδια από δρυν και ένα ή δύο πρόχειρα δωμάτια για τον αρχηγόν της οικογενείας. Τα άλλα μέλη της οικογενείας εκοιμούντο γύρω στο τζάκι σε στρώμα από ψάθαν και κατσήν (????) με πάπλωμα. Κατά τας ώρας

της βροχής ο ύπνος κάτω από τα χαρτώματα ήτο γλυκός και ρομαντικός.

Η κατασκευή του σπιτιού ήτο πολυδάπανος και δύσκολος. Πέτρες και ξυλεία άφθονος υπήρχε. Ο νοικοκύρης έσκαβε μόνος του τα θεμέλια και έβγαζε από τα λατομεία (ταχανάν ???) τις πέτρες. Ειδικοί τεχνίται έκοβαν τα δέντρα και έκαμναν τα σανίδια. Τους δοκούς τους έκαμνε ο ίδιος ο οικοδεσπότης.

Όταν πια ήταν έτοιμες οι πέτρες, μια Κυριακή μετά την λειτουργία ο παπάς του χωριού έλεγε : «Ευλογημένοι χριστιανοί, σήμερα θα πάμε να κοβαλούμε τα λιθάρια του δείνα». Όλο το εκκλησίασμα με τον παπά επί κεφαλής και όσοι ακόμα δεν ήσαν στην εκκλησία ξεκινούσαν για το καινούργιο σπίτι. Εκεί ο παπάς κάθονταν σε μια άκρη και οι άλλοι σαν μελίσι κουβαλούσαν τις πέτρες. Σε δύο τρεις Κυριακές, όλες οι πέτρες ήταν στον τόπο. Αν ο νοικοκύρης ήταν κάπως εύπορος, τους ετοίμαζε έναν «τσορβάν», σούπα με φασόλια και καλαμπόκι φουρνισμένο, για το μεσημεριανό γεύμα. Αν δεν ήταν εύπορος, οι άνθρωποι αφού τελείωναν τη δουλειά τους με διακριτικότητα έφευγαν ένας-ένας, χωρίς να το αντιληφθή ο νοικοκύρης. Το ίδιο εγίνετο και για το κουβάλημα της ξυλείας. Ο νοικοκύρης πλήρωνε μόνο τους χτίστες, τους πριονιστές και σε λίγο διάστημα με μια δαπάνη 10-12 λιρών το σπίτι ήταν έτοιμο. Εννοείται ότι και οι λίρες ήταν ακριβές και κάθε μια στοίχιζε 20 περίπου μεροκάματα απλού εργάτη.

6. Η Διοίκηση του τόπου

Υπό την έννοια που γνωρίζουμε σήμερα την Διοίκηση, στην Ματσούκα και μέχρι του 1912 η Διοικήσις ήτο ανύπαρκτος και η περιφέρεια είχε τελεία αυτοδιοικήσι στηριζομένη στα παραγγέλματα της Χριστιανικής Θρησκείας, και στους άγραφους νόμους, που διείπον τις σχέσεις των ατόμων προς άλλα δηλαδή στην παράδοσι, Διοικητική αρχή κάθε τόπου ήτο η Δημογεροντία με επί κεφαλής τον ιερέα και ανωτάτη το Ηγουμενικό συμβούλιο με επί κεφαλής τον Ηγούμενον, «τον γούμενον» τον οποίον εσέβοντο

και ετιμούσαν ιδιαιτέρως και αυτά αι Τουρκικά αρχαί. Από δε του 1902 μέχρι του 1914 ήτο ο Μητροπολίτης του τόπου.

Ο λόγος της σκιάδους και σχεδόν ανυπάρκτου αυτής τουρκικής Διοικήσεως ήτο ότι οι χριστιανοί ποτέ δεν κατέφευγαν εις τα τουρκικά δικαστήρια.

Τας μεταξύ των διαφοράς έλυον στο υπαίθριον δικαστήριον της αυλής της εκκλησίας και σε σοβαρότερες περιπτώσεις ενώπιον του Ηγούμενου, του οποίου η απόφασις ήτο ανέκλητος και σεβαστή.

Με την τουρκικήν εξουσίαν ήρχετο εις επαφήν ο μουχτάρης - είδος προέδρου του χωριού - ο οποίος εισέπραττε τους φόρους και τους παρέδιδε στον εισπράκτορα τον «Ταχσιζλαρη????».

Οι φόροι δε ήσαν το «???έλη» για τους άρρενας εφ' όσον δεν εστρατεύοντο το «εμλάκ» μικρός κτηματικός φόρος και το «γιολ παρασί» φόρος δια κατασκευήν και συντήρησιν οδών οι οποίοι ήσαν σχεδόν ανύπαρκτοι. Όλοι δε οι φόροι αυτοί σπανίως υπερέβαιναν την μίαν χρυσήν λίραν κατά οικογένειαν, αλλά ο τόπος ήτο πτωχότατος και ο φόρος ήτο πάλιν βαρύς. Κυρίως επαχθής ήτο ο φόρος της γεωργικής παραγωγής το «ασλαρη» που ενώ ονομάζετο δέκατον, στην πραγματικότητα ήτο το 1/8 της παραγωγής, ο οποίος εγένετο ακόμα επαχθέστερος όταν παρεχωρείτο εις ιδιώτας ενοικιαστάς, οι οποίοι τον ανεβίβαζαν στα 2/3 της παραγωγής, διότι τα σπαρτά κατεμετρούντο αθέριστα και η αυθαιρεσία των ενοικιαστών εγένετο αφόρητος.

Αυτή και μόνον σχεδόν ήτο η επικοινωνία των κατοίκων της περιφερείας με την τουρκικήν εξουσίαν. Όλα τα άλλα αναφύομενα αναμεταξύ των ζητημάτων έλυον όπως είπαμε μόνον τους και επειδή εκτός δύο-τριών όλα τα χωριά είχαν αμιγή χριστιανικόν πληθυσμόν καθ' όλα τα άλλα αγνοούσαν την τουρκικήν εξουσίαν.

Κάθε χωριό αποτελούσε ελεύθερη και ανεξάρτητη αυτοδιοικούμενη Χρηστιανική Δημοκρατία.

Χρησιμοποιώ την λέξιν Χρηστιανική αντί Ελληνική, διότι οι άνθρωποι εκείνοι μόνον δύο εθνότητας και δύο θρησκείας εγνώριζαν. Ρωμαίους και

Τούρκους ή Χριστιανούς και Τούρκους. Πάντα δε μη Τούρκον εθεωρούσαν Ρωμαίον ως πχ τους Ρώσους, τους μόνους που ήξεραν από όλους τους Ευρωπαίους, τους οποίους μ' ένα όνομα έλεγαν Φράγκους και «κατσολίκ ???», ????? και τους οποίους όπως και τους Τούρκους εθεωρούσαν απίστους μέχρι τελευταία, οπότε με την ίδρυσιν των σχολείων, άρχισαν να τους ξεχωρίζουν από τους Τούρκους.

Πρέπει να σημειώσωμεν όμως ότι αν και ο λαός απέφευγε την τουρκικήν εξουσίαν, την οποίαν εμισούσε, οι σχέσεις Τούρκων και Χριστιανών ήσαν αρμονικαί και σπάνια εδημιουργούντο ζητήματα μεταξύ των και κυρίως στα χωριά, που υπήρχαν ελάχιστοι Τούρκοι ή ακόμα στα χωριά που εγειτόνευαν με Τούρκους, όπως στην Διβεράν, το Καπή-κιοϊ, την Λαραχανήν και το Χορτοκόπι κλπ οι δύο λαοί συζούσαν σε πλήρη αρμονία ιδίως δε εις τας πανηγύρεις έβλεπε κανείς να συνδιασκεδάζουν Έλληνες και Τούρκοι με αδελφικήν σύμπνοια, διότι μέχρι του 1912 η φυλετική διάκρισις ήτο αδιάφορος και μόνον η θρησκευτική διάκρισις ήτο αισθητή και αποτελούσε «μέγα χάσμα».

7. Η ενδυμασία των Τούρκων

Ό,τι κυρίως ξεχώριζε την Ματσούκαν από τις άλλες περιφέρειες ήτο κυρίως η ενδυμασία των γυναικών, διότι η ανδρική ενδυμασία ήτο σχεδόν ομοιόμορφος σε όλες τις επαρχίες στην Σάντα π.χ. Κρώμνη, Κιουμουσχανάν, Τραπεζούντα, Πλάτανα, Γέμουρα και αλού εξ όσων ξέρω. Ακόμα και η ενδυμασία των Τούρκων ανδρών ήτο ομοία, και η μόνη διάκρισις ήτο οι Τούρκοι, που έφεραν ως κάλυμμα φέσι, αντί κουκούλας, έφερον γύρω στο φέσι και ένα άσπρο ή κίτρινο σαρίκι και από εκείνο τους ξεχώριζες. Οι άνδρες όμως, που έφεραν κουκούλα, τουρκικά «πασλίκ» ήτο αδύνατον να τους ξεχωρίσης από τους χριστιανούς και επειδή πολλοί απ' αυτούς μιλούσαν την ίδια ποντιακή διάλεκτο πολλές φορές συνέβαινον και παρεξηγήσεις όταν κανένας χριστιανός χωρίς να καταλάβη ότι πρόκειται περί τούρκου, έλεγε

κάτι το χλευαστικόν είτε για τον Μωάμεθ είτε για τους Οσμανλήδες.

Πρέπει ιδιαιτέρως να σημειώσω, ότι όπως οι χριστιανοί δεν ήξεραν τον εαυτό τους Έλληνας αλλά Ρωμαίους, έτσι και οι Τούρκοι δεν ήξεραν ή δεν έλεγαν πως είναι Τούρκοι αλλά «Οσμανλή» εκ του ιδρυτού του Κράτους του Οσμάν.

Και εκεί οι Έλληνες πολύ ενωρίς μετά την ίδρυσιν του Ελληνικού Βασιλείου, αισθάνθησαν ότι είναι Έλληνες έχοντες την ίδια θρησκεία και γλώσσα με τους ελευθέρους Έλληνας και μάλιστα έφθασαν στο σημείο να απαρνηθούν τα Εβραιοχριστιανικά ονόματά τους και να προσλάβουν καθαρώς Ελληνικά, αρχαιοελληνικά ονόματα, ενώ οι Τούρκοι, ο πολύς λαός βέβαια, μέχρι του 1909 της εγκαθιδρύσεως του Συνταγματικού πολιτεύματος, δεν εγνώριζαν, τουλάχιστον ποτέ δεν έλεγαν ότι είναι Τούρκοι αλλά Οσμανλήδες.

Είναι δε βέβαια γνωστόν, ότι και στην Ευρώπη ακόμα ο Εθνισμός ως ιδέα μόνον στο τέλος του 18^{ου} αιώνα ή τας αρχάς του 19^{ου} αναφαίρεται.

Ας μου συγχωρεθή η επ' ευκαιρία παρέκβασις αυτή, η οποία μάλλον είχε την θέσιν της εις το Κεφάλαιον «Διοικήσεις και σχέσεις Χριστιανών και Τούρκων».

Και ενώ η ενδυμασία των ανδρών ήτο παντού ομοιόμορφος, η ενδυμασία των γυναικών της Ματσούκας ήτο τελείως διαφορετική της ενδυμασίας των γυναικών άλλων περιφερειών του Νομού.

Ματσουκάτης ο ίδιος θα προσπαθήσω να την περιγράψω αν και δεν πιστεύω να καταφέρω να την απεικονίσω καλά.

Στο κεφάλι οι γυναίκες φορούσαν ένα φακιόλι, που το λέγανε «λετσέκ» – και δεν γνωρίζω από πού παράγεται η λέξις – το οποίον στις ηλικιωμένες ήτο μαύρον με μεγάλα βυσσινί στίγματα, στις δε νέες κίτρινον. Πολλές φορές οι νέες γυναίκες φορούσαν διπλά λετσέκια. Ένα μικρότερο από κάτω ως κεφαλόδεσμο και μεγαλύτερο από πάνω. Τα μαλλιά τους οι γυναίκες όλες τα χώριζαν ακριβώς στην μέση και τα έπλεκαν σε δύο πλεξούδες, που μερικές τις

τύλιγαν γύρω από το κεφάλι κυρίως οι Διβεριτίδες κυρίως όμως τις άφιναν να χύνονται στις πλάτες. Τις πλεξούδες αυτές τις έλεγαν «τζάμες».

Ως εσώρουχα άνδρες και γυναίκες φορούσαν ασπρόρουχα από ύφασμα, που ύφαιναν οι ίδιες από κλωστές καναβουριού και βαμβακιού ή και μόνον καναβουριού «καναβίτικα» του οποίου η επεξεργασία ήτο πολύπλοκος και πολύ κουραστική. Τα τελευταία χρόνια, όταν υπήρξε κάποια ευμάρεια λόγω του ξενητεμού των ανδρών, άρχισαν να κάνουν ασπρόρουχα από κάμποτ.

Ο χασές ήτο άγνωστος. Ως κυρίως φόρεμα φορούσαν ποδήρη χιτώνα «ζυπούνα» ως κάτω από το γόνατο από ύφασμα που ελέγετο «Μάνουσα», ύφασμα αντοχής ή από τσίτι «μπασμά». Οι εύπορες νύφες έφεραν ζυπούνα από χειροϋφαντο μεταξωτό ύφασμα μεγάλης αντοχής, που συνήθως πάλιωναν ή οι νύφες ή οι κόρες τους.

Επί του στήθους έφεραν ένα είδος στηθόδεσμο «σπαλέρ» τέτοιον στηθόδεσμον είχαν και οι γυναίκες της Σάντας και των χωρίων της Αργυρούπολης με μερικές παραλλαγές. Ο στηθόδεσμος αυτός δια μεν την καθημερινή χρήσι εγίνετο από οιοδήποτε φτηνό ύφασμα. Δια τις γιορτές όμως από γυαλιστερό μεταξωτό ύφασμα, το οποίον γύρω από το λαιμό κεντούσαν με χρυσά σειρήτια. Το ύφασμα αυτό ελέγετο «κουτνίν» ή «αρπαλίν». Ως εξωτερικό φόρεμα φορούσαν φόρεμα κοντό ως την μέση από μάλλινο ύφασμα, όμοιο σχεδόν σε άνδρες και γυναίκες, που το ύφαιναν οι ίδιες και το έλεγαν «τσόχα». Οι κάπως εύπορες έκαμναν τσόχα από έτοιμο ύφασμα τσόχα και το κεντούσαν γύρω με λεπτό μεταξωτό γαϊτάνι το «τριχίλ». Στη μέση έφεραν ένα είδος εμποστέλας ή ποδιάς, που έπιανε από τη μέση ως κάτω σχεδόν στον αστράγαλο και ελέγετο όταν ήτο έτοιμο για τις νέες «φοτάν» ή «εμπροστάλ» για τις ηλικιωμένες. Η «φοτά» αγοράζετο έτοιμη, χειροϋφαντη δεν ξέρω από πού. Είχε χρώμα κυανούν, «γερανί», με γραμμές κόκκινες και εδένετο στη μέση με ζώνες, πλάτους 2 πόντων, που ύφαιναν οι ίδιες, τα «κλεμία» ή «κασίκια» όταν ήταν στενότερα και έναν πόντο φάρδος. Το εμπροστάλ για τις ηλικιωμένες εγίνεταο από μαύρο μάλλινο

ύφασμα, που ύφαιναν οι ίδιες. Έφεραν ακόμα στη μέση γυναίκες και άνδρες ζωνάρι, το οποίο για τις καθημερινές ήτο από μάλλινον ύφασμα ή δίμιτο μαύρου και κυανού χρώματος. Δια τις εορτές όμως ήτο από μεταξωτό πολύχρωμο ύφασμα, επίσης το ίδιο για άντρες και γυναίκες το «ταραπουλούζ» πιθανότατα διότι κατασκευάζετο στην Τριπολίτιδα, που οι Τούρκοι την έλεγαν «Γαρπ Τραπουλούζ» δηλαδή Νότια Τρίπολις.

Ως υπόδημα τις καθημερινές άνδρες και γυναίκες φορούσαν τσαρούχια από ακατέργαστο δέρμα αγελάδος, που τα έραβαν οι ίδιες. Τις γιορτές όμως οι άνδρες, φορούσαν αγοραία υποδήματα «τσάπουλας» οι δε γυναίκες επίσης έτοιμα φτηνά υποδήματα τα «γεμενιά» ή «ποστάλια».

Η ενδυμασία ήτο ομοιόμορφος δι' όλους και δύσκολα μπορούσε να διακρίνη κανείς από την ενδυμασία ποιος ήτο πλούσιος και ποιος φτωχός. Άλλωστε πραγματικά μεγάλη διαφορά πλουσίων και πτωχών δεν υπήρχε, διότι πραγματικά πλούσιοι δεν υπήρχαν, υπήρχαν απλώς εύποροι.

Ακόμα πρέπει να σημειώσω ότι η μόδα της γυναικείας ενδυμασίας της Ματσούκας ήρχετο από το χωριό Κοσπιδή, που ήτο τρόπον τινά ότι ήτο το Παρίσι δια την Ευρώπη και διεκρίνετο όχι μόνον για την καλαισθησία της ενδυμασίας αλλά και από τον τρόπον που τα φορούσαν οι νυφάδες.

Όσο για τους άνδρες αυτοί στα παλαιότερα χρόνια των παππούδων μας φορούσαν σαλβάρια ή караβόνας, όπως τα έλεγαν, σαν τις βράκες που φορούν ακόμα οι Νησιώται, οι Αϊβαλιώται και οι Κρητικοί.

Πάντως και επειδή η οικονομική κατάστασις μεταξύ των κατοίκων δεν διέφερε, δεν μπορούσε κανείς κατά τας επισήμους ημέρας, εορτάς και πανηγύρια να διακρίνει από την ενδυμασίαν ποιος ήτο πλούσιος και ποιος φτωχός.

Τελεία Δημοκρατική ισότης και στο ντύσιμο όπως Δημοκρατικά ήτο οργανωμένη η όλη κοινωνική ζωή.

8. Εορταί και Πανηγύρεις

Όπως όλοι, φυσικά είχαν και εδώ οι κάτοικοι τις γιορτές και τα πανηγύρια τους.

Η μεγαλύτερη γιορτή ήταν το Πάσχα. Η Ανάστασις εγίνετο τα μεσάνυχτα και όλοι οι κάτοικοι ασπάζονταν ο ένας τον άλλον, εκτός μόνον των νέων που δεν είχαν συγγένειαν από φόβο μην παρεξηγηθούν. Η δεύτερη Ανάστασις γίνονταν κατά το μεσημέρι, ενώ χτυπούσαν τεχνικά και μελωδικά οι καμπάνες από ειδικούς – και του μικρότερου χωριού οι εκκλησίες είχαν τρεις καμπάνες – που θαρρώ πως όλες, όπως και οι επιτάφιοι με γαλανομάτην Χριστόν ήσαν ρωσικής προελεύσεως.

Στην δεύτερη Ανάσταση κάθε νοικοκυρά έφερνε διάφορα τρόφιμα και κόκκινα αυγά, τα σπίτια δε που είχαν άνδρες έφερναν και από ένα μπουκάλι ρακί. Αμέσως δε μετά την τελετή κάθονταν όλοι μικροί, μεγάλοι κατά γης και έτρωγαν σε κοινά τραπέζια, ένα είδος «Αγάπης» των πρώτων χριστιανών και τσούγκριζαν με ένα ιδιαίτερον ενδιαφέρον με μανία τα κόκκινα αυγά μικροί και μεγάλοι. Ήταν είδος αυγομαχίας. Κατόπιν άρχιζε το γλέντι και χορός ως τα μεσάνυχτα για να συνεχίση την δεύτερη μέρα, χωρίς καμία σοβαρή δαπάνη με μόνο το ούζο που έφερνε η οικογένεια.

Εδώ πρέπει να σημειώσω, ότι σε χωριά που κατοικούσαν και τούρκοι, όπως Χορτοκόπι ή Διβερά και κείνοι έπαιρναν μέρος στο γλέντι της Αναστάσεως και χόρευαν μαζί με τους χριστιανούς άνδρες και γυναίκες, διότι οι Τουρκάλες μόνον απέναντι των Τούρκων άλλων χωριών σκέπαζαν, ψευτοσκέπαζαν το πρόσωπο. Απέναντι των χριστιανών ήταν πάντα ακάλυπτοι.

Ιδιαιτέρως πρέπει να σημειώσω ότι σε πολλές περιπτώσεις, που υπήρχε συχνή επαφή και φιλία μεταξύ χριστιανών και Τούρκων, εδημιουργούσαν ένα είδος, παράξενο είδος συγγενείας, που δεν ξέρω αν εγίνετο σε άλλες περιφέρειες. Πάντων στην Ματσούκα συνέβαινε το εξής :

Μετά την βάπτισή του βρέφους, ανεπίσημα βέβαια, πήγαινε ο Τούρκος ή η Τουρκάλα στο σπίτι του νεογεννηθέν. Εκεί έπαιρνε η μητέρα το βρέφος της

στην αγκαλιά και η Τουρκάλα με ένα ψαλίδι έκοβε σταυροειδώς – νομίζω – μερικά μαλλιά από το κεφάλι του παιδιού και ζύμωνε με αγιοκέρι και μαζί μητέρα και νουνά – ας το πω έτσι – κολλούσαν το κερί με τα μαλλάκια στο αψηλότερο δοκάρι του σπιτιού. Αυτό το έλεγαν «σκούλισμαν» και επό κείνη τώρα, οι γονείς αποκτούσαν ένα είδος παράξενης συγγένειας, παρεμφερή με την κουμπαριά και ένας τον άλλον τον προσαγόρευαν «κίρβα». Το σκούλισμα αυτό εγίνετο και μεταξύ των χριστιανών και είχε θέσιν αρραβώνα για το βάπτισμα του επόμενου παιδιού και εθεωρείτο και αυτό συγγένεια, αλλά οι χριστιανοί αναμεταξύ τους ελέγοντο κουμπάροι, σύντεκνοι παλαιότερα. Το «κίρβα» ήσαν μόνον μεταξύ χριστιανών και Τούρκων.

Ο γράφων είχε «κίρβα» τον Τοπάλογλυ Οσμάν, από το χωρίον Χατζάβερα, τον οποίον οι Τούρκοι έλεγαν Βασίλ – Οσμάν, διότι προτιμούσε την συναναστροφή των χριστιανών και μάλιστα ότι εβωράθη αγοράζον λαχεία του Έλληνικού Εθνικού Στόλου. Ο αγαθός εκείνος Οσμάν κατά την αναταλλαγήν του πληθυσμού και ενώ εγώ υπηρετούσα στον Τουρκικόν Στρατόν, όχι μόνον εβοήθησε και μετέφερε την απροστάτευτον οικογένειαν μου εις Τραπεζούντα αλλά και της έδωσε και γεναίον για την εποχήν χρηματικόν ποσόν 23 χαρτίων λιρών αξίας τότε περίπου 5 χρυσών λιρών. Και ενώ μετά εξάμηνον απεστρατεύτηκα και έφευγα, τον αντάμωσα, ούτε καν απλήν μου έκαμε μνείαν της χριστιανικής εκείνης πράξεως του. Το έμαθα από γειτόνους μου, όταν έφθασα εις την Ελλάδα. Ας είναι λαφρύ το χώμα που σκεπάζει τον αβάπτιστον εκείνον χριστιανόν και ο γλυκύς Ιησούς είθε να εισακούση την προσευχή μου, διά την ανάπαυσιν της ψυχής του.

Μετά το Πάσχα η κυριωτέρα εορτή ήτο του Αγίου Γεωργίου. Την εορτήν εώρταζαν μαζί Τούρκοι και Χριστιανοί και μάλιστα οι Τούρκοι με περισσότερη όρεξι και πείσμα τσούγκριζαν τα κόκκινα αυγά. Την εορτήν οι Τούρκοι την έλεγαν «χιτρελέζ» πιθανότατα από «χιτρ-Ηλιάς», ιερός Ηλίας, όπως δε εξηγούσαν μερικοί την ημέραν αυτήν την εθεωρούσαν εορτήν της ανοίξεως ή εαρινής ισημερίας, όπως την ημέραν του

Αγίου Δημητρίου, την θεωρούσαν ημέραν της χειμερινής ισημερίας και την έλεγαν «κασήμ».

Ύστερα ερχόταν η εορτή του Αγίου Παύλου, την οποίαν εώρταζαν στις θερινές κατασκηνώσεις ήτοι «Παρχάρια» όπου παρέμεινε η αγέλη των αγελάδων προς βοσκήν. Κατόπιν ήτο η εορτή της Παναγίας, την οποίαν εώρταζε όχι μόνο η περιφέρεια αλλά όλος ο Νομός και στην οποίαν σύχναζαν και πολλοί Τούρκοι, απλός λαός και αγάδες. Μεγαλοπρεπής εγίνετο η πανήγυρις της Παναγίας Σουμελά με άπειρον πλήθος και πλούσια αφιερώματα, διαρκούσε δε περί τας 10 ημέρας..

Ερχόταν κατόπιν οι εορτές του χειμώνα. Σχεδόν όλα τα χωριά αποτελούνταν από μικρούς μαχαλάδες (συνοικίες) και σε κάθε συνοικία υπήρχε και ένα παρεκκλήσι Αγίου. Την ημέρα της εορτής όλες οι οικογένειες της συνοικίας συνεκέντρωναν στο ευρυχωρότερο σπίτι διάφορα τρόφιμα, φασόλια, γάλα, ρύζι, πληγούρι, τα οποία 2-3 οικοκυρές μαγείρευαν σε καζάνια. Αμέσως μετά την θείαν λειτουργία, συγκεντρώνετο ο κόσμος στο σπίτι, που εγίνετο το μαγείρεμα και αφού έτρωγαν όλοι καθήμενοι οκλαδόν την λιτήν σούπαν άρχιζε η λύρα τους σκοπούς της. Οι άνθρωποι δεν ήσαν πότες με την σημασίαν που δίνουμε σήμερα στη λέξι. Τα παλληκάρια έβαζαν από 1 - 1 ½ γρόσι - ευτελής ποσόν - και έπαιρναν δύο - τρεις οκάδες ούζο. Το ούζο είχε 2,5 - 3 γρόσια η οκά. Το πουλούσε όμως διά τα πανηγύρια η εκκλησία προς 8 γρόσια προς όφελος του παγκαρίου και όπως δεν ήταν πότες οι άνθρωποι με 4-5 ούζα ευθυμούσαν και αμέσως άρχιζε ο χορός και το γλέντι μέχρι τα μεσάνυχτα και πέρα μ' ένα κέφι αδιάπτωτον, χωρίς σταναχώριες, χωρίς άγχος, χωρίς την αγωνίαν της επαύριον. Οι μακάριοι εκείνοι πρωτόγονοι - ας μου επιτραπεί να επαναλάβω την λέξιν - άνθρωποι, ουδεμίαν ανησυχίαν είχαν. Ούτε εστρατεύοντο, ούτε πλούτη και τιμές και λούσα ονειρεύονταν. Η καθημερινή τροφή τους, εφ' όσον περιορίζετο στο καλαμποκίσιο ψωμί, τα φασόλια και τα λάχανα, κυρίως ως αγελαδοτρόφοι τα είχαν όλοι. Μακάριοι άνθρωποι, μακάρια και ανεπίστρεπτη εποχή.

Τα Χριστούγεννα και των Φώτων εορτάζονταν κάπως διαφορετικά. Κάθε σπίτι, επρομηθεύετο και λίγο ούζο. Το κρασί ήτο σχεδόν άγνωστον και μόνον το όνομά του εγνώριζαν. Μετά την λειτουργίαν οι νέοι ακόμα και οι μεσήλικες, παρέες-παρέες επεσκέπτοντο τα διάφορα σπίτια και με τους ήχους της κεμεντζές άρχιζαν το γλέντι συνήθως χωριστά οι άνδρες κάθε συνοικίας. Αφού δε ευθυμούσαν αρκετά, τελείωναν δε και οι νοικοκυρές τις δουλειές του σπιτιού, συγκεντρώνονταν όλοι σε ένα σπίτι στο κεντρικώτερο του χωριού και άρχιζαν τον χορό, μετά τα μεσάνυχτα και πέρα. Οι χοροί ήσαν τρεις : Το «ομάλ» που χορευόταν σιγά-σιγά και αγκαλιασμένοι άνδρες και γυναίκες. Απόφευγαν όμως οι γυναίκες να βρεθούν αγκαλιασμένες με ξένους άνδρες, κυρίως νέους και ο χορός «από παν κεκά», γοργός, ζωηρός, από τον οποίον όταν εκουράζονταν τον γύριζαν στο «ομάλ» που ήτο πολύ σιγανός και αναπαυτικός.

Συνήθως στο τέλος του ομαδικού χορού, όταν αποχωρούσαν οι γυναίκες, οι άνδρες και μόνον οι νέοι άνδρες εχόρευαν τον «τρομαχτόν» που λέγεται και «σέρα» και τον οποίον χόρευαν και οι Τούρκοι. Ο χορός αυτός ήτο πολύ κουραστικός, θέλει μεγάλη τέχνη και ευκινησία γι' αυτό και μόνον οι νέοι και όχι όλοι τον χόρευαν. Λέγεται ότι είναι παραλλαγή του αρχαίου «πυρρίχιου». Μερικοί δε έχουν την γνώμην, ότι αποτελεί χορόδραμα δια τας πολλές μεταπτώσεις του.

Μουσικά όργανα ήσαν η «κεμεντζέ», τρίχορδος λύρα , επι??? κατασκευής, «τ' αγγείον» άσκαυλος και τα τουρκικά μουσικά όργανα, ο «ζουρνάς» και το «νταβούλι», που τα χρησιμοποιούσαν σπάνια, κυρίως όταν πήγαιναν να πάρουν νύφη από ξένο χωριό δια να κάνουν φαίνεται θόρυβον και να ακούονται από μακρυσά και καμιά φορά όταν χόρευαν σε ανοικτό χώρο.

9. Τα τραγούδια

Καθώς ξέρω, στην εποχή του πατέρα μου και περισσότερο στην εποχή του παππού μου, τα τραγούδια ήσαν συνήθως τα δημοτικά τραγούδια του Πόντου.

Ο «Ακρίτας» που εξυμνούσε την ανδρεία και τον θάνατο του Διγενή που πάλεψε με τον Χάρο σε χάλκινον αλώνι. Ο «Μάραντον» που εξιστορούσε την απάνθρωπη μεταχείριση μιας νεαράς, της οποίας ο άνδρας έκαμε 7 χρόνια στον πόλεμο και την πίστην της στον Μάραντον. «Τη Τρίχας το γεφύρι», ότι περίπου της Άρτας το γεφύρι, του «Μονόγιαννε» με τον Δράκον, τον οποίον έσωσε από τα δόντια του Δράκου, το θάρρος, η τόλμη και η αφοσίωση της γυναίκας του. Της Ειρήνης «????», της οποίας ο αδελφός σηκώθηκε από το μνήμα, κατά τον όρκον, που είχε να την ειδοποιήσει για το θανατικό, που έπεσε στο πατρικό σπίτι, τον «Αητόν» και άλλα, τα οποία μου τα έλεγε τραγουδιστά στα «παρακάθια» η μακαρίτισσα η μάνα μου και που δυστυχώς τα περισσότερα τα ξέχασα.

Στην εποχή μου, όμως αυτά σπάνια τα τραγουδούσαν οι γέροι. Τα εμελοποίησε όμως ο αείμνηστος πρωτοψάλτης Τριαντάφυλλος Γεωργιάδης, της Μητροπόλεως Ροδοπόλεως, αλλά ετραγουδούντο πια από τις παρέες και τους μορφωμένους νέους, κυρίως της πόλεως Τραπεζούντος. Κυρίως τραγουδούνταν στην εποχή μου δίστιχα, που εξυμνούσαν τον έρωτα, τα βάσανα της ξενητιάς ή τις ομορφιές της φύσης και την ματαιότητα των εγκοσμίων. Αξιοσημείωτον είναι ότι και τα τραγούδια των Τούρκων ήσαν όλα δίστιχα, αντιγραφή και μετάφρασις των ελληνικών με τον ίδιο σκοπό και μελωδία και με την συνοδία του κεμενζέ.

10. Τα Μοναστήρια

Η Ματσούκα είχε τρία μοναστήρια ανδρών, της Παναγίας Σουμελά, του Αγίου Ιωάννου του Βαζελώνος και του Αγίου Γεωργίου του Περιστερά στην Γαλλιάνα και δύο Μοναστήρια γυναικών του Τιμίου Προδρόμου εις το χωρίο Κοσπιδή, ως εξάρτημα της Μονής Σουμελά, εις την οποίαν υπάγονταν διοικητικώς και της Παναγίας Κρεμαστής στο χωριό Θέρσα, υπαγόμενον εις την Μονήν Βαζελώνος.

Ο γράφων δεν είχε την τύχη να επισκευφθή τα μοναστήρια Βαζελώνος και Περιστερά, εγνώριζε όμως

καλά τα μοναστήρια του Σουμελά γιατί ήταν πολύ κοντά στο χωριό του.

Το αρχαιότερον ήτο της Μονής Βαζελώνος, το οποίον αρχικά ελέγετο Μονή Ζαβουλών και μετέπειτα το Ζαβουλών μετετράπη σε Βαζελών. Κατά πάσαν πιθανότητα ιδρύθη κατά τον 4^{ον} ή αρχές του 5^{ου} αιώνα μ.χ. Η Μονή Σουμελά αν και η παράδοσις ανάγει την ίδρυσιν του στα 386 μ.χ το πιθανότερον είναι ότι ιδρύθηκε πολύ αργότερον ως αναφέρει ο αρμοδιότερος περί αυτού ασχοληθείς τελευταίος Μητροπολίτης Τραπεζούντος και πρώην Αρχιεπίσκοπος Αθηνών αείμνηστος Χρύσανθος. Ούτος εις το περισπούδαστον σύγγραμμά του, η εκκλησία Τραπεζούντος τοποθετεί την ίδρυσιν του περί τα 860 μ.χ, ύστερα από μια τρομερή επιδρομή των Σαρακηνών στην Αττική, οπότε οι δύο αοίδιμοι ιδρυταί της Μονής φεύγοντες από κει μετέφεραν στο Όρος Μελά την ιερή εικόνα της Θεομήτορος, την οποία η παράδοσις λέγει ότι εζωγράφησε ο Απόστολος Λουκάς, Ευαγγελιστής και απομνηματογράφος των μαθητών του Ιησού.

Δεν ξέρω για ποιους λόγους η Μονή αυξήθηκε και επλούτισε και υπερείχε σε δόξα και λατρεία από τα δύο άλλα Μοναστήρια. Ίσως διότι η λατρεία της Θεομήτορος ήτο για τον λαό προσφιλέστερη ως μητέρα του Χριστού. Ίσως ακόμα τα θαύματα της εικόνας και της πίστεως σ' αυτήν να ήταν περισσότερα και πιο αξιοθαύμαστα.

Ο γράφων είδε με τα μάτια του δύο θαύματά της θεραπείας, το ένα μάλιστα επί Μουσουλμάνου, ο οποίος προσέφυγε στη χάρη Της. Ύστερα από μιαν ευχήν «απόρκισμαν» όπως το λέγαμε, εκεί κάτω από το πιτραχήλι, δύο καλογήρων, ο δυστυχής εκείνος άνθρωπος, που τον έφεραν δεμένον και που δεν μπορούσαν να τον συγκρατήσουν, τον είδαμε όλοι που παρευρεθήκαμε ήσυχον αρνάκι. Δεν ξέρω αν μερικοί, που θα διαβάσουν τις γραμμές αυτές θα χαμογελάσουν ή θα μν??ηρίσουν. Πάντως ο μέγας ιατρός και φιλόσοφος συνάμα Αλέξι Καρέλ, στο σύγγραμμά του «ο άνθρωπος αυτός ο άγνωστος» λέγει, πως έγιναν δια της προσευχής όχι του αρρώστου, αλλά ατόμου κοντά στον άρρωστο, αλλά δεν μπορεί να τα εξηγήση.

Γεγονός είναι, ότι η Μονή αυτή εκτιμάται περισσότερο από τις άλλες Μονές, όχι μόνον από τους Χριστιανούς αλλά και από τους Μουσουλμάνους.

Μέχρι τελευταία εσώζοντο δύο μεγάλες λαμπάδες του Σουλτάνου Μουράτ του Δ' και η σκεπή του Αγίου Βήματος είχε σκεπήν από μολύβι δώρον άλλου Σουλτάνου. Εγώ δεν γράφω ιστορία, ούτε και είμαι ικανός και αρμόδιος προς τούτο. Εκείνος, που θέλει να γνωρίση περισσότερο από την ιστορία και τα θαύματα της Μονής, θα τα βρη στο περιοδικό της Θεσσαλονίκης «Ποντιακή Εστία».

Είναι όμως γεγονός, ότι ενώ δια δύο άλλα Μοναστήρια πήγαιναν προσκυνητές κυρίως από την περιφέρεια Ματσούκας και της Τραπεζούντος, στην πανήγυρι της Παναγίας προ πάντων κατά το 15 Αύγουστο, συνέρρεαν πολλές χιλιάδες πιστών και από τις πιο μακρυνές περιφέρειες της Νικόπολης, της Ορντού Κερασούντος, Αμισού, Σινώπης και άλλων μακρυνών περιοχών της Μ. Ασίας. Πλουσιώτατα δε ήσαν τα αναθήματα των χριστιανών. Αλλά και όχι λίγοι Μουσουλμάνοι πήγαιναν όχι απλώς σε επίσκεψι αλλά σε προσκύνημα.

Πλούσια ήταν τα κτίσματα της μονής, και μεγάλην είχε κτηματικήν περιουσία σε Μετόχια, όπως στα Πλάτανα, στην Τραπεζούντα, στην Διβεράν, στο Αγουρζενόν, στου Σκαλίτα και αλλού. Ήτο δε η κτηματική περιουσία αφορολόγητος, σύμφωνα με τα προνόμια του κατακτητή Μωάμεθ μέχρι του 1909.

Μικροτέρας φήμης και πτωχότερα ήσαν τα δύο άλλα Μοναστήρια, με μετόχια λιγότερα και μικροτέρας αξίας εξ όσων γνωρίζω.

Δεν θεωρώ σκόπιμο στην μικρή αυτή σκιαγραφία, να αναφέρω δια την καθόλου ευεργετικήν Εθνικήν και Χριστιανικήν δράσιν των μονών αυτών, ούτε και νομίζω ότι χρειάζονται για τον σκοπόν, που πρόκειται να εξυπηρετήση η χωρίς άλλη σημασία, η μικρή αυτή εργασία μου.

Άλλωστε αυτά για το πολύ κοινόν. Μονάχα εμάς τους υπερήλικας πια, που ξεριζωθήκαμε με την βία από τις χαμένες για πάντα πατρίδες, μας συγκινούν. Για τους νεώτερους από μας αποτελούν παραμύθια των

παππούδων και των γιαγιάδων. Όσο για τους άλλους, τους διανοούμενους και τους ιστορικούς, γι' αυτούς υπάρχουν τα σοβαρά ιστορικά συγγράμματα και δεν τους χρειάζονται τα θυμήματα ενός απλοϊκού γραφιά.

Εμάς η μοίρα μας ήτανε να πεθάνωμε με την νοσταλγία της φτωχής πατρίδας στην ψυχή, και με την πίκρα της αδικίας των ισχυρών στην καρδιά. Μήπως όμως είναι και η μοναδική αδικία αυτή;

11. Ιστορικοί τόποι ή αρχαιολογικά μνημεία

Βεβαίως ο Πόντος ο οποίος ήτο γνωστός από την Ελληνικήν ακόμα Μυθολογία, με το χρυσόμαλλο δέρμα, δεν είναι δυνατόν παρά να έχει και τόπους ιστορικούς άξιους μελέτης. Εγώ όμως δυστυχώς έζησα εκεί σε μια εποχή τόσο τεταραγμένη μετά το 1914 ώστε να μη μπορεί να ασχοληθί με την μελέτην αυτήν, όσα δε σχετικά βιβλία για τον τόπον είχα, τα έχασα κατά την ανταλλαγήν. Όσα επομένως θα αναφέρω είναι κοινά, ενθυμήματα, που και αυτά ακόμα τα ελάχιστα δεν μπορώ να βεβαιώσω αν ορθώς τα συνεκράτησε η μνήμη μου, στην οποία ούτε εγώ δεν έχω εμπιστοσύνη. Θα αναφέρω απλώς όσα ξέρω, χωρίς να γνωρίζω αν θα είναι ωφέλημα σε κάτι και πόσο.

1. Εις την πρόσβασι του χωρίου Καπή-κιοϊ υπήρχε μέχρι των ημερών μου λίθινη πλάκα με την επιγραφή :
«Ζαμαής αυτοκράτωρ, βωμόν επιθή ??? τέθηκεν.
Χαίρητε οι παρούντες».

Μου είπαν ότι αυτοκράτωρ, εδώ, σημαίνει στρατηγός και πιθανόν να ήτο κάποιος στρατηγός των μυρίων, ο οποίος εξεστράτευσε και κατενίκησε τους εχθρούς των Ελλήνων της Τραπεζούντος ως αναφέρει εις το Γ' βιβλίο του ο Ξενοφών.

2. Εις την πρόσβασι του χωρίου Χορτοκόπι υπήρχε τοποθεσία λεγόμενη «Πλατάκια». Λέγεται ότι εκεί είχαν τα θερινά ανάκτορα τους οι Κομνηνοί της Τραπεζούντος και εκεί ευρίσκονταν ακόμα τα θεμέλια λουτρώνος των Κομνηνών όπως πίστευαν οι κάτοικοι το όνομα «Πλατάκια» πιθανόν να έγινε από τα Παλατάκια.

3. Επάνω από το ίδιο χωριό υπήρχαν ερείπια αρχαίου φρουρίου, πιθανότατα Βυζαντινού ή των Κομνηνών, που οι ντόπιοι το έλεγαν «ο Κάστρεν», το Κάστρον.

4. Εις την είσοδο του χωρίου Διβερά, το οποίον μερικοί επιμένουν να γράφουν «Λειβερά», υπήρχαν επίσης ερείπια παλαιού Κάστρου και εις την κορυφήν του βουνού, που ήτο επάνω από το χωριό, υπήρχε μεγάλος βράχος, που οι κάτοικοι της Διβεράς το έλεγαν «του Ζία ή καγιά». Το «καγιά» τουρκική λέξις σημαίνει βράχος. Πιθανόν λοιπόν ο βράχος αυτός να ήτο αφιερωμένος στον Δία (Ζία).

5. Εις το χωρίον Κοστορτός, συνοικία του χωρίου Σπέλαια, όπως μου διηγείται ο φίλος Αντώνιος Παπαδόπουλος υπήρχε μέχρι τελευταία μικρή εκκλησία της Παναγίας βυζαντινής τέχνης η μόνη σε όλη την περιφέρεια που είχε μαρμάρινους στύλους.

6. Επίσης στην κορυφή του όρους «Σουρμανόη» απάνω από την Γαλλιάνα υπήρχε αρχαίο Φρούριο του «Γουδουλά ο Κάστρον», το οποίον κατέλαβαν οι Τούρκοι δια προδοσίας. Περί αυτού έγραψε ο φίλος Μίμης Μισαηλίδης νυν Δήμαρχον Κερατσινίου ένα μικρό έμμετρον δράμα, στην επιχώρια διάλεκτο.

Ασφαλώς θα υπάρχουν και άλλα αρχαιολογικά μνημεία και ιστορικοί τόποι, όπως είναι το «Καρακαπάν» φυσικόν οχυρόν στα σύνορα Ματσούκας και Κρώμνης, όπου και αναφέρει ο αείμνηστος Χρύσανθος, έδωσαν μάχην οι Κομνηνοί με τους Τούρκους τους Σελτσούκους της Μ. Ασίας. Ο γράφων εκτός από όσα σκιωδώς αναφέρει τίποτε άλλο δεν γνωρίζει «και γράμματα γνώριζε».

12. Ασχολία των κατοίκων.

Η κυριώτερη ασχολία των κατοίκων της Ματσούκας ήτο η πρωτόγονος γεωργία με το άροτρο,

κυριολεκτικά του Ησιόδου και κτηνοτροφία και ιδιαίτερα η αγελαδοτροφία, διότι η διατροφή των προβάτων κατά τους χειμερινούς μήνες, που ο τόπος επειδή είναι ορεινός είναι χιονοσκεπασμένος, ήτο πολύ δύσκολος, γι' αυτό και τα πρόβατα ήσαν πολύ λίγα.

Η γεωργία κυρίως ήτο η καλλιέργεια αραβοσίτου κατά 9/10 και ολίγα σιτηρά. Ο τόπος ήτο άγονος και ο αραβόσιτος απέδιδε σχετικά περισσότερα. Ο τόπος ήτο άγονος και ο κλήρος τόσο μικρός, ώστε ελάχιστες οικογένειες απεκόμιζαν το αραβόσιτον «το τσουπάδ» όπως τον έλεγαν και δεν ξέρω από πού προήλθεν η ονομασία «τσουπάδ» τόσον καρπόν, ώστε να τους επαρκέση δια το ψωμί της χρονιάς. Τον υπόλοιπον αραβόσιτον επρομηθεύοντο από την αγοράν πουλούντες τα κτηνοτροφικά προϊόντα, δηλαδή βούτυρον, “μαντζίρα” στραγγιστό γιογούρτι και τυρί. Λένε το όνομα του γιογουρτιού “μαντζίρα” είναι λέξις αρμενική. Το έλεγαν όμως και “ξύγαλαν” ποτέ όμως γιογούρτι.

Από το λιγοστό στάρι, που έσπερναν έκαμναν για τις μεγάλες γιορτές πίτες ή ψωμιά και το έλεγαν «καθαρόν ψωμίν», καθαρόν ψωμίν όμως η περιφέρεια Ματσούκας και όσο ξέρω και η περιφέρεια Τραπεζούντος έτρωγαν μόνο στις μεγάλες γιορτές. Από σιταρίσιο αλεύρι έκαμναν ακόμα και τις τηγανίτες τους, «τα τσιριχτά», με γνήσιο βούτυρο, τις μέρες που δεν ήταν σαρακοστή, που η ευλογημένη ήταν εκεί τον μισόν χρόνο και μας τυρρανούσε εμάς προ παντός τα παιδιά, που θέλαμε να φάμε και λίγο γάλα ή κανένα «τσιορτάν», αποξηραμένη ούρδα.

Άλλη ασχολία ήταν η κτηνοτροφία, κυρίως αγελαδοτροφία. Κάθε οικογένεια είχε 6-8-12 αγελάδες τις οποίες έτρεφαν και για την κοπριά, διότι άλλο λίπασμα δεν υπήρχε. Από το γάλα κατεσκεύαζαν εξαιρετικό και αρωματικό «βούτορον», βούτυρον, περιζήτητο και ονομαστό και στην Πόλι, τυρί, κατά το περισσότερο αποβουτυρωμένο γιογούρτι στραγγιστόν, της σακούλας, «υλιστόν» τον οποίον πουλούσαν. Από το γιογούρτι δε αυτόν αποστραγγισμένον και αποξηραμένον έκαμναν το

«πασκιτάν» δια τα «ταρχανά», τραχανά και ένα είδος σούπας πολύ νόστιμης, την «πασκιτανοτσορβάν» το ειδικό αυτό πασκιτάν έβαζαν και αρκετό καϊμάκι και το απεξήραναν στον ίσκιο με σακούλες. Το καλαμπόκι για το ψωμί και τα γαλακτοκομικά και τα φασόλια ήσαν τα κυριώτερα είδη διατροφής. Καλλιεργούσαν βέβαια και λίγες πατάτες και ελάχιστα κηπευτικά είδη αλλά και ο τόπος δεν ήτο κατάλληλος και οι άνθρωποι δεν γνώριζαν πώς να τα καλλιεργούν. Μόνο σε μερικά χαμηλότερα παραποτάμια χωριά καλλιεργούσαν μελιτσάνες, ντομάτες και πιπεριές. Δεν ήξεραν ακόμα ούτε το λάχανο να καλλιεργούν και έλεγαν πως δεν γίνεται και καλλιεργούσαν μόνον το μαυρολάχανο, λαχανίδα. Και όμως οι Ρώσσοι δια δύο χρόνια κατοχής του τόπου 1916 και 1917 παρήγαγαν λάχανα, θαυμασία όπως και άφθονες πατάτες. Το κράτος δεν ενδιαφέρονταν καθόλου όχι μόνο για την γεωργία, ούτε για τίποτε άλλο εκτός από την είσπραξι των φόρων, γεωπόνοι, ούτε το όνομά τους υπήρχε. Οι άνθρωποι ήσαν αμόρφωτοι και καλλιεργούσαν ότι ήξεραν από τους παπούδες των και όπως ξέραν. Και όμως κατά ένα τρόπο ήσαν ευτυχέστεροι από τους σημερινούς γεωργούς μας. Καμμία στέρησις, εκτός από την στέρησι του ψωμιού δεν τους ενοχλούσε. Και η μεν γεωργία ήτο κατά κύριον λόγον έργον των γυναικών, ελάχιστα δε εβοηθούσαν οι άνδρες εις τας γεωργικάς εργασίας. Η κτηνοτροφία επίσης ήτο αποκλειστικώς σχεδόν δουλειά των γυναικών.

Θα ερωτηθή αφού οι κυριώτερες ασχολίες ήταν έργο των γυναικών, τι έκαμναν οι άνδρες.

Βέβαια βοηθούσαν στις γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες, όταν δεν ήταν απασχολημένοι με τις δικές τους καθαρά ανδρικές δουλειές.

Οι άνδρες στην ορεινή και άγονη εκείνη περιφέρεια ασχολούνταν, όσοι δεν ξενιτεύονταν εις την κατασκευή ξυλοκάρβουνων, τα οποία επουλούντο εις την αγοράν Τραπεζούντος εις την μεταφοράν και πούλησιν των καρβούνων αυτών και των κτηνοτροφικών προϊόντων εις την πόλιν και εις την μεταφοράν από κει των τροφίμων εις την περιφέρειαν. Η τάξις αυτή

των μεταφορέων, ελέγοντο «κατιριτζήδες». Ασχολούνταν επίσης και εις την κατασκευήν των «χαρτωμάτων». Ήσαν δε τα χαρτώματα ένα είδος σανίδια λεπτά από έλατα με τα οποία εσκέπαζαν τα σπίτια όχι μόνον στην περιφέρεια της Ματσούκας αλλά και τα σπίτια της περιφερείας Τραπεζούντος, εκτός ολίγων εξαιρέσεων, που χρησιμοποιούσαν για σκεπή τα παλαιού τύπου κεραμίδια και από το προϊόν των εργασιών αυτών επρομηθεύοντο τα χρήματα δια την αγοράν των απαραίτητων ειδών διατροφής και δια τα ολίγα ήδη ρουχισμού, όσα δεν έκαμναν οι γυναίκες με τον εγχώριο αργαλειό τους.

Στην εποχή μου, όμως οι περισσότεροι άνδρες εξενιτεύοντο στην Πόλη, όπου ασκούσαν διάφορα επαγγέλματα και κυρίως του «χάλατση» παπλωματά, του «καλαντζή» χαλκουργού, του «καλαϊτσή» γανωτσή, του «κουντουρά» υποδηματοποιού, κυρίως όπως διέπρεπαν ως εξαιρετικοί τεχνίται στην χαλκουργίαν και την κατασκευήν κλινοστρωμνής. Πολλοί επίσης, περισσότεροι αυτοί, Τούρκοι και χριστιανοί, ταξίδευαν στην Ρωσία, όπου κυρίως ασχολούνταν εκτός από τις παραπάνω τέχνες και στις γεωργικές εργασίες, στην οικοδομικήν, λιθοξοϊκήν, εργάται δημοσίων έργων, αρτοποιοί κτλ. και έφθαναν μάλιστα, ως το Βλαδιβοστόκ της Σιβηρίας. Από την Ρωσία δε απεκόμιζαν πολλοί, περισσότεροι κέρδη.

Μετά το 1900 εξενιτεύοντο και στην Αμερική λίγοι, όπου παρέμειναν περισσότερον καιρό, απ' όπου έφερναν ασύγκριτα περισσότερα κέρδη και πολλά χρυσά δαχτυλίδια οι Αμερικάνοι.

Οι γυναίκες εξ άλλου δεν είχαν μόνον τις ασχολίες της γεωργίας και της κτηνοτροφίας. Εκείνο που ήτο βασανιστικό γι αυτές αν και ελαφρότερη εργασία, ήτο η κατασκευή του ρουχισμού εσωτερικού και εξωτερικού.

Και τα μεν εξωτερικά κατεσκεύαζον από πρόβειο μαλλί, το οποίον ελανάριζον, έγνεθον, έβαφον και ύφαινον στον αργαλειό, «τ' αργατήρ» τα δε εσωτερικά από τις ίνες του φυτού της κανάβεως «καναβούρι», το οποίον έσπερναν οι ίδιες, έξαιναν, έκλωθαν, νηματοποιούσαν με την ρόκα, ύφαιναν, εργασία

εξαντλητική σε προσπάθεια και με την οποία κατεγίνοντο τις περισσότερες ώρες της νύχτας του χειμώνα.

Όσο όμως καλλιτέρευαν οι βιωτικές συνθήκες με τα κέρδη προ πάντων της ξενιτιάς, οι ασχολίες αυτές των γυναικών λιγόστευαν και οι άνθρωποι επρομηθεύοντο πολλά είδη ρουχισμού εκ της αγοράς, με υφάσματα λεπτότερα και κομψότερα.

13. Η παιδεία

Όπως καταλαβαίνει κανείς από τα προηγούμενα και η παιδεία δεν ήτο προηγμένη στην περιφέρεια.

Στην εποχή του παππού μου και παλαιότερα δηλ. μέχρι του 1820-40 τα μόνα σχολεία ήσαν τα μοναστήρια, όπου πολύ λιγοστοί μάθαιναν γραφήν και ανάγνωσιν. Αυτοί γίνονταν παπάδες, αυτοσχέδιοι ψαλτάδες, οι γραμματικοί του χωριού. Στην εποχή του πατέρα μου, στα 1840-70 περίπου υπήρχε σε κάθε χωριό σχολείο με γραμματοδιδάσκαλον, όπου μάθαιναν γραφήν και ανάγνωσιν σχεδόν όλα τα αγόρια, διότι στην εποχή μου ελάχιστοι ήσαν οι αναλφάβητοι άνδρες, αλλά δεν υπήρχε σχεδόν καμμία γυναίκα να γνωρίζει γραφήν και ανάγνωσιν. Μόνο επί των ημερών μου είχαμε στο σχολειό μας ανάμεσα σε 60-70 μαθητές, και 3 κορίτσια, τα οποία απεχώρησαν από την Β' τάξιν του Δημοτικού. Φυσικά το ίδιο πάνω - κάτω γινόταν και στα άλλα χωριά της Περιφέρειας.

Επί της εποχής όμως της δικής μου μαθητικής εποχής, ήρχισε και στην παιδεία, μία πρόοδος αξιομνημόνευτος. Σε κάθε χωριό και στο μικρότερο υπήρχε Δημοτικό σχολείο συνήθως με 5 τάξεις, όπου διδάσκονταν και Ιστορία και Πατριδογραφία και Γεωγραφία και Αριθμητική των 4 πράξεων και δεκαδικά και κλασματικά, ειδική και στοιχειώδης Γυμναστική. Σε αρκετά δε χωριά, όπως στην Διβερά, στην Δανείαχα, Γαλλιάνα, Καπή-κιοϊ λειτουργούσαν και κεντρικά ή αστικά σχολεία, που ισοδυναμούσαν με σχολειαρχεία (ημιγυμνάσια) όπου η μόρφωσις γίνονταν πληρέστερη και αρτιώτερη. Δυστυχώς την πρόοδο αυτήν την ανέκοψε η αναταραχή του Α' παγκοσμίου

πολέμου και έσβυσε για πάντα η ανταλλαγή του χριστιανικού πολιτισμού.

14. Η γλώσσα

Η γλώσσα της Περιφέρειας ήτο η Βυζαντινή, όπως μπορεί πολύ καλά να καταλάβη κανένας, που διαβάζει τον Πτωχοπρόδρομον και όπως φαίνεται και από τα σχόλια του καθηγητού Φ. Κουκουλέ εις τα λαογραφικά του δια τον Ευστάθιον Θεσ/νίκης.

Μπήκαν βέβαια στη γλώσσα πολλές τουρκικές λέξεις, όπως μπήκαν και στο λεξιλόγιον όλου του Ελληνισμού, όπως φαίνεται τούτο πολύ καλά στ' απομνημονεύματα του στρατηγού Μακρυγιάννη και άλλων.

Τελευταία όμως, όσο αναπτύσσονταν η παιδεία με τα σχολεία, σιγά-σιγά οι μη απαραίτητες τουρκικές λέξεις έφευγαν και την θέσιν τους έπαιρναν οι ελληνικές ιδίως τη καθαρευούσης, διότι η δημοτική ήτο πολύ ολίγον γνωστή στον Πόντο.

Χαρακτηριστικό δε είναι ότι στα γραπτά πολύ ολίγον μετεχειρίζοντο τουρκικές λέξεις, όχι μονάχα οι λόγιοι, αλλά και ο απλός λαός.

Υπάρχουν αρκετές παραλλαγές και της Ποντιακής διαλέκτου, όπως της Περιφέρειας Νικοπόλεως, Αμισού και μικρότερες ακόμα παραλλαγές της Κρώμνης και της Σάντας, των Σουρμένων κλπ. Η καθαρότερη όμως μου φαίνεται, πως είναι της Ματσούκας και της Περιφέρειας Τραπεζούντος. Εδώ πρέπει να σημειώσω, όταν ομιλεί ο Ματσουκάτης αργά και αποφεύγει ιδίως να μεταχειρισθεί τουρκικές λέξεις, πράγμα όχι πολύ δύσκολον, διότι υπήρχαν κατά το πλείστον αντίστοιχες λέξεις στην Ποντιακή νομίζω, ότι γινόταν απόλυτα κατανοητός από κάθε Έλληνα, όπως γνωρίζω ότι τούτο συνέβη με τον αείμνηστον Ελ. Βενιζέλον, ο οποίος εδοκίμασε να συνεννοηθή με αγράμματον Πόντιον από την Ματσούκαν και συνεννοήθηκαν καλά.

15. Η υγιεινή κατάστασις και η διατροφή.

Σ' όλη την Περιφέρεια, που ο πληθυσμός της αποτελούνταν από 30-35 χιλ. Χριστιανούς και Τούρκους δεν υπήρχε ούτε ένας ιατρός.

Οι αρρώστειες εκτός από τις επιδημικές ήσαν άγνωστες. Καρκίνος, σκωληκοειδίτης, ψυχικά και νευρολογικά νοσήματα, ελονοσία, ήσαν πράγματα τελείως άγνωστα στην Ματσούκα. Μόνο κατά τα τελευταία 20-30 χρόνια προ του 1900 παρουσιάσθηκαν ολίγες περιπτώσεις «βερεμιού» τουρκική λέξις, φυματιώσεως και αυτό μόνον επί ξενιτευμένων, λόγω της κακής διατροφής και των ταλαιπωριών της ξενιτειάς. Επίσης την ίδια εποχή παρουσιάσθηκαν και μεμονωμένα κρούσματα αφροδισίων νοσημάτων πάλιν επί ξενιτευμένων. Οι ατυχείς δε εκείνοι άνθρωποι περιέπιπταν εις την γενικήν περιφρόνησιν και ανυποληψίαν. Όλους δε τους πάσχοντας γενικά από αφροδίσια τους έλεγαν «μαλιασμέντς», «τα μάλιας» έλεγαν όλα τα αφροδίσια, χωρίς διάκρισιν και ο πάσχων ελέγετο "μαλέας". Επίσης την ίδια εποχή παρουσιάσθηκαν ελάχιστα και μεμονωμένα κρούσματα ελονοσίας επί των ξενιτευμένων κυρίως εις τα παράλια του Καυκάσου της Ρωσίας κυρίως στο Σαχούμ. Η ελονοσία στην Ματσούκαν ελέγετο «ψύχος» πιθανότατα από το ρίγος που παρουσίαζε μετά του πυρετού.

Οι επιδημικές ασθένειες όμως ήσαν γνωστές αν και υπό διαφορετικά ονόματα. Ήσαν δε αυτές:

Ο «γουρζουλάς», πανάλη. Δεν ξέρω από πού προήλθεν η ονομασία, και καθ' όσον γνωρίζω ούτε στην εποχή του πατέρα μου παρουσιάσθηκε στον τόπο. Μόνο ο παππούς μου από την μητέρα μου, μας διηγούνταν, ότι παρουσιάσθηκε στα παιδικά του χρόνια και όλοι οι κάτοικοι του χωριού κατέφυγον εποχή καλοκαιριού στα πυκνά δάση, όπου δεν άναβαν φωτιά, μη τύχη και ιδή ο «γουρζουλάς» τον καπνόν και τους επισκεφθή, ετρέφονταν δε με καρπούς αγρίων δένδρων και με την βοήθεια των Καλογήρων της μονής Σουμελά, όταν δε επέστρεψαν κατά το φθινόπωρο βρήκαν όλα τα σπαρτά τους καταφαγωμένα από άγρια ζώα, τσακάλια, αγριογούρουνα και αρκούδες. Ήμουν όμως πολύ μικρός, δια να τον ρωτήσω πώς

συνειτηρήθησαν τον χειμώνα, αφού κατεστράφηκε η παραγωγή τους. Όπως συμβαίνει και αλλού επροσωποιούσαν τις ασθένειες. Ο γουρζουλάς ήτο ένας άνδρας, που όποιον χτυπούσε στο δεξί πλευρό επιζούσε και όποιον στο αριστερό δεν γλύττωνε.

Άλλη επιδημική νόσος ήταν η «βρασιά», η ευλογία, αλλά ούτε και κρούσματα ευλογιάς θυμάμαι επί των ημερών μου, ούτε και ξέρω πώς την καταπολεμούσαν. Μου φαίνεται όμως πως εγκαταλείπονταν οι ασθενείς στο Θεό, και στην αντίδρασι του οργανισμού. Πάντως όλοι εμείς οι μικροί είχαμε εμβολιασθή «εκοτσακιάζαμε» κατά της ευλογιάς και θυμάμαι πως είδα μερικούς ευλογιοκομένους. Γνωστή όμως ήταν η επιδημία της Ιλαράς, που την έλεγαν «λοιμική». Ούτε γι αυτήν υπήρχαν φάρμακα μονάχα δίαιτα υπήρχε με ελαφρά τροφή. Απέφευγαν όμως να πλένουν με ζεστό νερό τα ρούχα του αρρώστου, που συνήθως παρουσιάζετο στα παιδιά. Τώρα ποίαν σχέσηιν είχε η ασθένεια με το βραστό νερό, ούτε εγώ ξέρω, ούτε και κείνοι που το κάναν γνώριζαν.

Γνωστή επίσης αλλά πολύ σπάνια ήτο η επιδημία του Τύφου, «ζήλος», χωρίς διάκρισι, κοιλιακού, εξανθηματικού ή παρατύφου. Και γι αυτόν δεν είχαν φάρμακα, εκτός από ένα καθαρτικό με «σουναμπεκί» σπόρος ενός αγνώστου για μένα φυτού και την δίαιτα, που συνίστατο στην ελαφριά τροφή.

Της χολέρας ήτο γνωστό το όνομα ως «χουλιάρα» που προκαλούσε τον τρόμον. Σ' όλα τα 30 χρόνια όμως, που έζησα εκεί, δεν παρουσιάσθηκε ποτές. Άκουσα όμως να λένε πως κάποτε παρουσιάσθηκε στην Ρωσία και ένα χωριανό μου ξενιτευμένον εκεί, τον έκαψαν ζωντανό ακόμα στον ασβέστη.

Ούτε πλευρίτιδες υπήρχαν, ούτε τι θα πει εγχείρησις ήξεραν. Πάντως είχαν πολύ κακή ιδέα για τα νοσοκομεία, τα "σποτάλια" που υπήρχαν μόνο στην Πόλι. Και όταν μάθαιναν πως κάποιον ξενιτευμένον τον πήγαν στα "σποτάλια" στην Πόλη τον είχαν ξεγραμμένον. Δεν ξέρω αν το Τουρκ. Κράτος είχε νοσοκομείο στην Τραπεζούντα. Πάντως αν υπήρχε, θα υπήρχε μόνον στρατιωτικό, διότι αν υπήρχε και

πολιτικό κάτι θα άκουγα. Μόνον στα 1909-10 ιδρύθηκε το μόνον ελληνικό νοσοκομείο, με ιδρυτήν τον Εθνικόν ευεργέτην Π. Ακρίταν, το "Ακρίτειον" νοσοκομείο, που παρ' όλη την απέχθεια του λαού για το "σποτάλι" ήταν ευλογία του Θεού για τον τόπον.

16. Θεραπευτικά μέσα.

Το κυριότερο θεραπευτικό μέσον ήταν η θρησκεία, τα «θεοτικά» όπως τα έλεγαν. Όταν ο άρρωστος δεν ανελάμβανε σε 3-4 μέρες, καλούσαν τον παπά και τον διάβαζε "τ' απόρκισμαν". Σε πολλές περιπτώσεις ο άρρωστος πράγματι ανελάμβανε. Τ' "απόρκισμαν" μάλιστα πολλών παπάδων ήταν θαυματουργό. Τέτοιο θαυματουργικό "απόρκισμαν" είχε ο "παπά Πάνου" της Μούντας, τον οποίον καλούσαν συχνά και στην Πόλι της Τραπεζούντας, αλλά και εις πιο απομακρυσμένα χωριά, μέχρι την Σαντά (Σάντα), που απείχε περί της 15-20 ώρας. Πολλές φορές για απόρκισμαν καλούσαν τους παπάδες και οι Τούρκοι, και πράγμα παράδοξον εθεραπεύοντον, όπως είδα ο ίδιος με τα μάτια μου στην Παναγία του Σουμελά. Ο διάσημος ιατρός και σοφός Αλεξ. Καρέλ στο σύγγραμά του "ο άνθρωπος αυτός ο άγνωστος" ομολογεί ότι και ο ίδιος διεπίστωσε ότι πολλές φορές άρρωστοι εθεραπεύθησαν τελείως. Διά της προσευχής όχι του ιδίου αρρώστου αλλά άλλου προσώπου, αδυνατεί όμως να εξηγήση πως.

Στις τροφικές δηλητηριάσεις, πολύ σπάνιες αυτές, μετεχειρίζοντο το "παντζεχίρ". Ήτο δε το "παντζεχίρ" ένα κόκκαλο αγνώστου για μένα ζώου, του το έξυναν, έριχναν τη σκόνη σε ένα ποτήρι νερό και έδιναν στον άρρωστο. Έλεγαν ότι αμέσως ο άρρωστος εθεραπεύετο. Ήταν ένα είδος πανάκειας.

Για κρυολογήματα σοβαρά χρησιμοποιούσαν την εξής θεραπευτική. Εξέστειναν ένα τενεκέ νερό, και εκεί έβαζε ο κρυολογημένος τα πόδια του. Κατόπιν του έδιναν λαχανόσουπα με άφθονο καυτερό πιπέρι και ο άρρωστος εγίνονταν καλά. Εφήρμοζαν δηλ. την θεραπεία της επιδρώσεως.

Για τους πόνους της κοιλίας ή στομάχου, εζέσταιναν και έβαζαν στην κοιλιά ένα κομμάτι κεραμίδας ή απλώς πέτρας και ανεκούφιζαν τον πόνο.

Επίσης για στομαχικές διαταραχές στράγγιζαν λίγη στάχτη σε ένα ποτήρι νερό και έπινε ο πάσχων. Το νερό εκείνο προκαλούσε εμετό και ανεκουφίζετο ο άνθρωπος. Αυτό το έλεγαν «ανεμοφάρμακον» και το εφήρμοζαν κυρίως στους οξείς πόνους του στομάχου, την «σαντσίν» που νομίζω πως είναι ο κωλικόπονος.

Η πιο παράξενη και ανεξήγητη για μένα ήταν η θεραπεία του πόνου του ομφαλού όταν «ερούζνεν», έπεφτεν «η τσίπατ», ο αφαλός του. Όταν ρώτησα κάποτε τον ιατρό Χ' Νίταν για το πέσιμον του ομφαλού με κατειρωνεύτηκε. Και όμως υπήρχε. Όταν κανένας σήκωνε απότομα κανένα βάρος ή και εξορίζονταν πολύ αισθάνονταν έναν οξύτατον και ανυπόφορον πόνον στο μέρος του αφαλού. Η θεραπεία του σύντομη και ασφαλής εγίνετο κατά δύο τρόπους.

1. Έβαζαν τον άνθρωπο μπρούμυτα μ' ένα κουβάρι ακριβώς στον αφαλό και συνήθως μια γυναίκα συγχρόνως με την παλάμη της, μάλαζε την κοιλιά από την περιφέρεια προς το κέντρον. Κατόπιν τον γύριζε ανάσκελα και αφού έβαζε τον δείκτη του δεξιού χεριού στον αφαλό και στριφογύριζε τον δείχτην, συγχρόνως με την αριστερή παλάμη μάλαζε απαλά πάλιν την κοιλιά, από την περιφέρεια στο κέντρο. Η διαδικασία δεν διαρκούσε παραπάνω από 5-6 λεπτά και ο άρρωστος εγίνετο τελείως καλά.

2. Έβαζαν τον άρρωστον προύμυτα μ' ένα κουβάρι στον αφαλό. Κατόπιν έπαιρναν τρεις-τέσσαρες φορές εναλλάξ το δεξί χέρι του αρρώστου να πιάνη το αριστερό πόδι από το πέλμα και σε συνέχεια το αριστερό χέρι το αριστερό πέλμα. Σε λίγα λεπτά ο άρρωστος ήτο εντελώς καλά. Δεν ξέρω τι θα πουν εκείνοι που θα διαβάσουν τις γραμμές αυτές ούτε τι θα πουν οι γιατροί. Εγώ βεβαιώνω πως είδα πολλές φορές να άμεσο και τέλειο σταμάτημα του πόνου. Συνέβη και σε μένα τον ίδιον όταν έφηβος ύστερα από μια ελεύθερη πάλη με ένα συνομήλικο μου, ησθάνθη οξείς και ανυπόφορους πόνους στο μέρος του αφαλού και έμεινα ακίνητος και ανίκανος να σταθώ όρθιος

και με τον δεύτερον τρόπον από έναν άλλον συνομήλικον μου σε λίγα λεπτά σηκώθηκα χωρίς να αισθανθώ κανένα πόνον. Δεν ξέρω ποίος μου εξήγησε ότι την ώρα του ζορίσματος μετακινείται κάποια φλέβα του αφαλού η οποία με την θεραπεία, που ανέφερα επανέρχεται στη θέση της.

17. Διατροφή του πληθυσμού.

Επειδή όπως είπαμε, η περιοχή ήτο άγονος και η καλλιέργεια της γης πρωτόγονος, η διατροφή του πληθυσμού ήτο λιτότατη και ανεπαρκής. Όταν αναλογίζομαι τας βαρυτάτας εργασίας και τους μεγάλους κόπους στους οποίους υπεβάλλοντο.

Οι νηστείες από του 6ου ή 7ου έτους της ηλικίας ετηρούντο απαρειγκλίτως. Ούτε και αυτοί οι άρρωστοι κατέλυον τας νηστείας, εκτός εκείνων που ήσαν βαρειά άρρωστοι και έπιναν λίγο γάλα, ή έτρωγαν λίγο γιογούρτι. Όταν δε υπολογίσωμε τις 50 ημέρες της νηστείας της Μ. Σαρακοστής, τις 12-20 των Αγίων Αποστόλων, τις 15 ημέρες του 15Αύγουστου, τις 40 ημ. των Χριστουγέννων και τις 100 περίπου Τετάρτες και Παρασκευές του χρόνου, βρίσκουμε ότι από τις 365 μέρες του χρόνου, οι 220-225 ήσαν νηστήσιμες. Τι έτρωγαν οι άνθρωποι τις μέρες αυτές άνδρες, γυναίκες, γέροι, νέοι και παιδιά;

Η τροφή τους κυριώτερα απετελείτο:

Από ψωμί καλαμποκίσιο, φασόλια σούπα νερόβραστα, λάχανα νερόβραστα, πατάτες βρασμένες, ψωμί και κρομμύδι ή πράσα και κουκιά βρασμένα. Με αυτά ετρέφοντο τα 99% των ανθρώπων εκείνων. Το λάδι ήτο πολύ λιγοστό και ευπορώτερες οικογένειες είναι ζήτημα αν εξόδευαν 4-5 οκ. λάδι τον χρόνο. Υπήρχαν και οικογένειες που μόνο για την καντύλα τους έπαιρναν λάδι. Ούτε εληές εχρησιμοποιούσαν λόγω της φτώχειας τους. Οι ευπορώτερες οικογένειες χρησιμοποιούσαν 3-4 το πολύ οκάδες εληές. Ο χαλβάς, ο ταραμάς, τα ρετσέλια και άλλα νηστήσιμα ήσαν άγνωστα. Μόνον κομπόστα, από αποξηραμένα μήλα και απίδια και κείνη χωρίς ζάχαρη εποίκιλλε κάποτε την τροφή. Η ζάχαρη ήταν μόνον για τα πολύ μικρά

παιδιά και αρρωστικόν δια τους αρρώστους για κανένα τσάι, με τσάι του βουνού κυρίως.

Τις ημέρες που δεν ήταν νηστήσιμες τρώγαν άφθονα γαλακτερά, γάλα, γιογούρτι, κυρίως στραγγιστό, τραχανά, ένα είδος «κατσαμάκι» με βούτυρο, που όταν ήταν σκέτο με βούτυρο και αλεύρι, το έλεγαν «σκυρόν φαγίν» (πηχτό φαγί) και όταν έβαζαν και τυρί το έλεγαν τυροφάγι ή «χαβίτς» όταν είχε μπόλικο βούτυρο. Άλλα τρόφιμα είχαν το τυρί, την μυζήθρα, το «πασκιτάν» που έβαζαν στη σούπα και τα τσορτάνια αποξηραμένη στον ίσκιο ούρδα.

Τα κύρια γεύματα ήσαν το πρωινό και το βραδινό. Το μεσημέρι συνήθως έτρωγαν στο μέρος της εργασίας τους. Αν μεν ήταν ημέρα νηστείας, ψωμί και βραστά φασόλια ή κουκιά ή πατάτες ή μόνον ψωμί και κρομμύδι ή πράσα. Τις άλλες έπαιρναν για προσφάγι και λίγη μυζήθρα, ή ούρδα, τσοκαλίκι. Πολύ επίσης έτρωγαν τα “χαμψία” (αντζούγες) ή τηγανιτές ή ψημένες στο κεραμίδι, αλλά κυρίως παστές.

Αυτά ήσαν τα κύρια ήδη διατροφής. Και όμως όταν σκέφτομαι ότι οι άνθρωποι εκείνοι, που δούλευαν σκληρά, ήσαν υγιέστατοι, ροδοκόκκινοι και ούτε αποβιταμίνωσι πάθαιναν, ούτε σκορβούτο και σήμερα ακόμα απορώ πώς συνέβαινε αυτό.

Είναι όμως γεγονός ότι ήτο η λιτή αυτή τροφή άφθονος, χορταστική με το παραπάνω, τα γαλακτοκομικά είδη αρκετά για να αναπληρώσουν τις άλλες ελλείψεις. Αλλά και το κλίμα ήτο υγιεινότερον και τα νερά θαυμάσια. Αλλά και οι άνθρωποι αρκούνταν σ’ αυτά που είχαν και δεν λαχταρούσαν καλλίτερα είδη διατροφής.

18. Η Συμβίωσις Χριστιανών και Τούρκων.

Στην Ματσούκαν δεν υπήρχαν άλλες φυλές, ούτε Αρμένιοι, ούτε Τσαρκέζοι, ούτε Εβραίοι. Μόνον Χριστιανοί και Τούρκοι. Και εδώ πρέπει να εξηγήσω γιατί λέγω Χριστιανοί και όχι Έλληνες. Οι άνθρωποι της Ματσούκας ήξεραν τον εαυτό τους ως Χριστιανούς ή «Ρωμέγς» (Ρωμαίοι). Μόνον οι λίγοι, πολύ λίγοι εγγράμματοι ήξεραν πως ήσαν Έλληνες. Ούτε και οι

Τούρκοι τους θεωρούσαν Έλληνες, τους οποίους έλεγαν Γιαουνάν ή Γιουνανλή. Στην περιφέρεια που έζησα εγώ «τσι Παναγίας και της Λαραχανής το ποτάμι» μόνον στην Λαραχανή και στην Λιβειράν υπήρχαν από 15-20 οικογένειες Τουρκικές. Όλες οι άλλες, ήταν Χριστιανικές πρωτόγονες Δημοκρατίες. Ούτε Τούρκοι δυνάστες, ούτε πλούσιοι, ούτε Τσορπατζίδες ή κοτσαμπάσηδες με την έννοια που υπήρχαν αλλού. Συνεπώς η επαφή που είχαν Χριστιανοί και Τούρκοι ήταν μικρή και η συμβίωσι, πρέπει να ομολογήσω, χωρίς φόβο και πάθος, αρμονική. Και μπορώ να πω σχεδόν αδελφική απ' όσο ξέρω και κει που ζούσαν μαζί Χριστιανοί και Τούρκοι, όπως στην Λαραχανή, Διβεράν, Χορτοκόπι και Καπήκιοϊ.

Στις ίδιες πιέσεις και αδικίες υφίσταντο Χριστιανοί και Τούρκοι, την ίδια μοίρα είχαν και οι δυο. Μάλιστα οι Χριστιανοί πιο προοδευτικοί ζούσαν καλλίτερα και σαν πιο έξυπνοι υφίσταντο λιγότερο τις πιέσεις της Τουρκικής εξουσίας. Την φυλετική διαφορά ούτε την καταλάβαιναν καλά-καλά, αφού μιλούσαν την ίδια γλώσσα στις αναμεταξύ τους συναναστροφές. Ελάχιστοι Τούρκοι της Ματσούκας δεν μιλούσαν την επιχώρια Ποντιακή διάλεκτο.

Υπήρχε μόνον η θρησκευτική διαφορά. Στο σημείον αυτό νομίζω πως είναι δίκαιο να έπω ότι οι Τούρκοι έδειχναν περισσότερη ανεξιθρησκεία παρά οι Χριστιανοί. Οι λόγοι είναι αρκετοί και ο καθένας ως πάρη εκείνον που νομίζει σωστότερον.

1. Η Μωαμεθανική θρησκεία, γενικά πιο ανεξιθρησκη, παραδέχεται τον Χριστόν ως μέγαν προφήτην του Θεού, ενώ εμείς δεν αναγνωρίζομεν τον Μωάμεθ, παρά ως ψευτοπροφήτην, και με το δίκαιό μας, γιατί στην ουσία, ο Μωάμεθ μάλλον ως πολιτικός αρχηγός παρουσιάζεται στην ιστορία. Δεν έχει τίποτε από κείνα που συνθέτουν την ζωή των μεγάλων ιδρυτών των θρησκειών.

2. Οι Τούρκοι στην περιφέρεια της Ματσούκας αποτελούσαν μειονότητα. Κατ' ανάγκην μιλούσαν και την επιχώρια γλώσσα και έπαιρναν μέρος στη ζωή των Χριστιανών. Στις γιορτές και τα πανηγύρια

διασκέδαζαν μαζί και σπανιότατα εσημειώνοντο συγκρούσεις μεταξύ Χριστιανών και Τούρκων.

3. Αντίθετα με τους Χριστιανούς οι Τούρκοι εσέβοντο πολύ την Χριστιανική θρησκεία, τους Χριστιανούς ιερωμένους, τα μοναστήρια και τις εκκλησίες, αφού πολλές φορές καλούσαν την νύχτα ιδίως παπάδες και απόρκιζαν τους αρρώστους των ή τους έφερναν οι ίδιοι στους παπάδες και προπάντων στα μοναστήρια.

4. Τουρκικά σχολεία δεν υπήρχαν σχεδόν καθόλου για να καλλιεργήσουν το μίσος των Τούρκων προς τους αλλόφυλους και αλλόθρησκους εν αντιθέσει προς τα ελληνικά σχολεία, όπως εμείς στο Δημοτικό σχολείο μας, τραγουδούσαμε το «ω λυγερόν και κοπτερόν σπαθί μου» και μαθαίναμε ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος και στα Κεντρικά ή αστικά σχολεία και την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως και τραγουδούσαμε τραγούδια του Μιαούλη και άλλα εθνικά τραγούδια.

Αλλά ακόμα και στο Γυμνάσιο Τραπεζούντος όταν βγαίναμε περίπατο, και θα το θυμούνται πολλοί αυτό, τραγουδούσαμε τραγούδια του Παύλου Μελά. Δεν ξέρω γιατί οι Τούρκοι δεν λέγαν τίποτε. Δεν καταλαβαίναν άραγε τι λέγαμε ή ίσως οι Τούρκοι της περιφέρειας μας ήσαν Χριστιανοί εξισλαμιθέντες ή τους συνέφερε να τα βάζωμε με τον κοινό εχθρό τους Βούλγαρους; Είπα δεν ξέρω. Εκείνο που ξέρω είναι ότι έγινε παρατήρησις, όταν μαθηταί του Γυμνασίου, κάναμε Γυμναστικές επιδείξεις στο προαύλιο του Φροντιστηρίου με φανέλες ριγέ άσπρο και γαλανό και με κοντούς, που πολλές από τις ασκήσεις αυτές ήταν καθαρά στρατιωτικές ασκήσεις. Από τότε έπαυσαν να γίνονται οι επιδείξεις στο προαύλιο και εγίνοντο στο κλειστό χώρο του Γυμναστηρίου και χωρίς τις ελληνόχρωμες φανέλλες.

Γενικά λοιπόν όσο ξέρω σπάνια ήταν τα επεισόδια και οι συγκρούσεις Χριστιανών και Τούρκων.

Το καλοκαίρι ήταν, έβγαιναν στις θερινές βοσκές κατασκηνώσεις στα "Παρχάρια", που ήσαν αψηλότερα από τα δικά μας Παρχάρια, κάθε μέρα πηγαίνοντας στα Παρχάρια ανταμώναμε στον δρόμο Τούρκους, κατά κανόνα οπλισμένους και καμία φορά και νύχτα ακόμα.

Ουδέποτε άκουσα να ενόχλησαν Χριστιανό ή Χριστιανή γυναίκα που συχνά συνέβαινε να πάνε μόνες στα Παρχάρια.

Κυρίως μετά το 1914, όταν έγινε η πανστρατιά και οι άνδρες όλοι εστρατεύθησαν, υποχρεώθηκαν οι γυναίκες και νεαρές κυρίως γυναίκες να κουβαλάν με την ράχη τους κάρβουνα στου Τζεβιζλούκ και στην Τραπεζούντα, για να μπορέσουν να συντηρηθούν. Νύχτα μέρα υπήρχαν στους δρόμους γυναίκες συνήθως μόνες και καμιά φορά και με κανένα υπερήλικα. Ουδέποτε άκουσα να ενόχλησε Τούρκος Χριστιανή. Γενικά οι Τούρκοι την θεωρούσαν την γυναίκα «Καναγιακλή» που κυριολεκτικά σημαίνει πλάσμα με ματωμένο πόδι και μεταφορικά αδύνατο και προστατεύσιμο πλάσμα. Και αν σπανιότατα κανένας κακοήθης ενοχλούσε γυναίκα έστω και με λόγια Χριστιανή ή Τουρκάλα, επέσυρε την οργή, την κατακραυγή και περιφρόνησι των προυχόντων Τούρκων. Ο τέτοιος εθεωρείτο άνανδρος και επέσυρε την γενική περιφρόνηση ανδρών και γυναικών, Τούρκων και Χριστιανών. Τώρα δεν ξέρω τι γίνεται. Εκείνη όμως την εποχή στα «πρωτόγονα» εκείνα μέρη δεν υπήρχαν «τεντυ μπουδες». Το φρούτο αυτό δεν είχε φτάσει ακόμα νομίζω ούτε στην Ευρώπη.

Μόνο μετά την ανακωχή του 1918, και ιδίως όταν ανεκινήθη το ζήτημα της Δημοκρατίας του Πόντου και μάλιστα με σύμπραξι των Αρμενίων, τους οποίους οι Τούρκοι δεν ξέρω γιατί, μισούσαν πολύ και εδημιουργήθη συνέπεια αυτού το κίνημα του Κεμάλ-πασά, έγιναν αρκετές αυθαιρεσίες, κυρίως από τα όργανα της εξουσίας και τα κακοποιά στοιχεία εις βάρος των Χριστιανών. Δεν θέλω να επεκταθώ περισσότερο. Οφείλω όμως για την αλήθεια να ειπώ, ότι τότε εδημιουργήθηκαν με την προτροπήν ως νομίζω των αρμοδίων χριστιανικά ανταρτικά σώματα, ληστρικά ουσιαστικά, και από τότε εδημιουργήθηκε μια κατάστασις αφόρητος, αλλά αν την συγκρίνωμε με την κατάστασι που δημιουργήθηκε σε μας κατά τον συμμοριτοπόλεμον ή αν την συγκρίνομε με τα εγκλήματα της Γερμανικής ή της Βουλγαρικής κατοχής, τότε οφείλομε να ομολογήσωμε, ότι ούτε σύγκρισις δεν γίνεται δια να μη είπω τίποτε άλλο. Ούτε

ομαδικές σφαγές έγιναν, ούτε εντοπίσεις γενικά του πληθυσμού εκτός της Σάντας που κυριολεκτικά επαναστάτησε και δεν αναγνώριζε την Τουρκική εξουσία. Μόνον ο άρρην πληθυσμός των παραλίων εξετοπίσθη στο εσωτερικό, Ερζερούμ και Έρζιν Γιάν. Ο πληθυσμός του εσωτερικού της Νικοπόλεως, Σεβάστειας, Καισάρειας παρέμεινε ανενόχλητος. Πρέπει εδώ να είπω ότι οι αυθαιρεσίες και οι κακοποιήσεις έγιναν από τα όργανα της Εξουσίας και τα κακοποιά στοιχεία. Ο άλλος τουρκικός πληθυσμός όχι μόνον δεν εκκακοποίησε τους Χριστιανούς αλλά και τους βοηθούσαν όσο μπορούσαν και σε ότι μπορούσαν διότι ήσαν άνθρωποι πειθαρχικοί στο Κράτος της και φιλόνομοι.

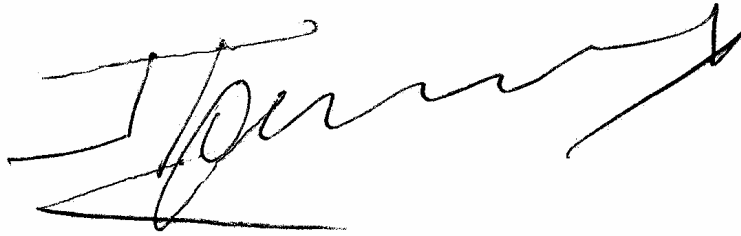
Στην ανταλλαγή του πληθυσμού ήμουν ακόμα στρατιώτης στο Ερζερούμ. Στον Πόντο τουλάχιστον η ανταλλαγή έγινε βίαια, από τον Νοέμβριο του 1922, ενώ η επίσημος συμφωνία υπεγράφη τον Ιούλιο του 1923.

Απ' όσα όμως πληροφορήθηκα ο τουρκικός πληθυσμός της Ματσούκας γενικά λυπήθηκε πολύ γι' αυτό, το θεώρησε σαν γεγονός που απάνθρωπον, απεχωρίσθηκε τους Χριστιανούς με δάκρυα και αδελφική στοργή και τους βοήθησε σε ότι μπορούσε και όπως μπορούσε.

Πολλοί πατριάται μας στα τελευταία τούτα χρόνια ακόμα και μετά την ανακίνηση του Κυπριακού επεσκέφθησαν τα μέρη εκεί. Η περιγραφή τους για την πραγματικά αδελφική υποδοχή που τους έγινε είναι συγκινητική και προκαλεί δάκρυα. Ακόμα μας λέγει ο άλλοτε βουλευτής Ελ. Ελευθεριάδης πως πάνε στην Παναγία Σουμελά και στον Άγιο Γεώργιον της Λαραχανής και ανάβουν κεριά και κοβαλούν εκεί τους αρρώστους των, να τους γιατρέψη η χάρις. Και η πίστις αυτή τους θεραπεύει, διότι αλλιώς δεν εξηγείται. Οι άνθρωποι εκείνοι σ' όποια φυλή και αν ανήκουν, όποιον θεόν και αν λατρεύουν, δεν ξέρουν σε κείνα τουλάχιστον τα μέρη, τι θα πη σωβινισμός.

Μακάριοι, απλοϊκοί πολίτες της πολιτείας του σπλαχνικού Θεού είτε Αλλάχ λέγεται είτε Χριστός.

Δεν μου πέφτει να πω παραπάνω. Τα παραπάνω συμπεράσματα μπορεί να τα βγάλη καθένας μόνος του για τον πολιτισμόν μας για τον οποίον καυχιόμαστε.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Π. Τριανταφυλλίδης', written in a cursive style.